

50
ФЕДІР ОДРАЧ

НАШЕ ПОЛІССЯ

ПРИЗНАННЯ ЗА ЩИРУ СПІВПРАЦЮ.

Ця книжечка виходить у світ дякуючи видатній допомозі уроженця Полісся інж. І. Гордіюка, що на її видання склав \$100.00.

*Инж. І. Гордіюк,
наш співробітник.*

Наш співвидавець народився 15. 12 1899 р. в с. Лищиці, Берестейського повіту на Поліссі. Скінчив чеську Політехніку в Брні, як інженер-будівельник. Від 1930-45 рр. працював конструктором і інспектором будови шляхів у Чехословаччині. Тепер конструктором у департаменті публичних робіт морського відділу в Нью Йорку в ЗДА. Член Т-ва Українських Інженерів, Українського Народнього Союзу, Українського Конгресового Комітету і Т-ва "Самопоміч" та інших в ЗДА.

В листах до ІВД часто писав: "Коли б Ви видавали книжку про Полісся їйбогу дав би 50 дол. на її видання".

Але коли ми почали видавати цю книжечку, він свою датку подвоїв.

Це доказ, що "країна літ дитячих" має велику силу і що в схему нашої дослідницької праці треба вкладати всі рушійні сили уроженців поодиноких волостей України за їх природнім бажанням служити справі почавши від своєї рідної садиби, щоб вложити свою цеглину в соборну будівлю.

Відтепер цю сторінку призначаємо для всіх тих, що захочуть в майбутньому одне з чергових видань Бібліотеки Літопису Волині фінансувати власним коштом чи то повністю чи частково.

Книжечка ця є першою окремою публікацією, що виходить про поліську волость українською мовою. Сподіваємося, що вона стане спонукою для робітників пера — щоб в майбутньому вони більше занялися тією нашою забутою волостю України — Поліссям.

Референтура Бібліотеки Літопису Волині.

ПЕРЕД ЧИТАННЯМ ПРОХАЄТЬСЯ ВИПРАВИТИ ЗАУВАЖЕНІ ПОМИЛКИ.

<u>Стор.</u>	<u>Рядок.</u>	<u>Н^е друк^ов^но.</u>	<u>Має бути.</u>
15	5-ий згори	їздили	їздячи
59	23-ий згори	пастопр ^т ах	паспортах
61	Підпис під світлиною	св ^я щ.М.Пижевича	св ^я щ.М.Пижевича
62	16-ий з долини	Пі л і с ^я	Поліссю
66	16-ий згори	потра ^т ило	потрапило

Тамара Сажарин

БІБЛІОТЕКА ЛІТОПISУ ВОЛИНІ

За редакцією інж. М. Бойка

ФЕДІР ОДРАЧ

НАШЕ ПОЛІССЯ

Ч. 2.

Вінніпег, Ман., Канада

1955

Накладом Інституту Дослідів Волині
при співучасті інж. І. Гордіюка.

PROCEEDINGS OF THE LIBRARY OF VOLYNIAN
CHRONICLE.

Editor-in-Chief M. Boyko.

No. 2.

OUR POLISIA

Winnipeg

1955

Published by Research Institute of Volyn
and Ivan Hordiuk.

КІЛЬКА СЛІВ ПРО КНИЖКУ

Представляти Федіра Одрача читачам не треба, бо його прізвище вже широко відоме. У цьому році вийшла друком його повість "В дорозі", підготовляється обе'миста збірка оповідань "Півстанок за селом", а його новелі й статті десятками друкувалися вже по часописах і журналах на всіх землях поселення української еміграції.

"Наше Полісся" — це майже довідник про одну із найчарівніших областей української землі. Ці нариси сповнені великого прив'язання і ніжної любови до рідної країни, але є в них одночасно те завзяття, що його мають тільки сини того окраїнного промежутку землі, де кінчається своє й починається чуже. Горе сусідові, що сягне за однією п'яддю його землі! Сам уроженець центрального Полісся, Федір Одрач горить палкою синівською любов'ю до своєї вужчої батьківщини і ладен до крові змагатись з кожним, хто зазіхає на добро його предків чи легковажністю зневажає його братів. У нього багато щирої симпатії для сусідів-білорусів. Спорідненість недолі дала йому краще розуміння змагань білоруського народу, але сусідню дружбу він не бажає оплачувати неоправданими територіальними уступками.

У Федіра Одрача малюється деяке огірчення до українського суспільства за те, що воно досі мало цікавилось Поліссям. Це дещо переяскравлене, та, на жаль, не зовсім позбавлене слухності. Може ця книжечка пригадає ту прекрасну, але призабуту українську землю та заставить українських учених своїми публікаціями й географічними картами остаточно відмежувати українське Полісся твердими граничними стовпами.

Поручаючи цю корисну книжку, мені мило згадати, що багато із її розділів появилися вперше дру-

ком у тижневику "Час" в Німеччині, якого я був редактором, а Федір Одрач близьким співробітником. Щиро бажаю Авторіві, щоб читачі на американській землі зустріли цю його працю з такою симпатією, з якою зустрічали його шкіци з Полісся читачі в Європі.

Микола Колянківський.

МІЖ ПІНОЮ І СТИРОМ

Коли поглянути на мапу Полісся і віднайти в південній його частині велике село Острів, то на схід від нього можна помітити дві чорні криві лінії, що саме в цьому місці сходяться до купи. Це — гирло ріки Стиру, яка й спадає до Прип'яті. Коли по-сунутися далі вниз, властиво попливти човном з 70 км. аж до дельти ріки Піни, то мандрівник дознав би враження, що не їхав Прип'яттю, а Стиром. Хоч на мапі цей відтинок відзначений як Прип'ять, проте не один селянин з околиць Острова, Лопатина, Повхова, Вівич і т. д., тобто сіл, що лежать над цим відтинком ріки, інакше його не назве як Стиром (що, до речі, рідко трапляється з іншими ріками). Усталена географами назва явно суперечить з прийнятою віддавна назвою місцевих селян. Коли ви їх поспитаєте: де ж Прип'ять? Вони вам скажуть, що 15 км. за Вівичами, тобто там, де Піна впадає до Прип'яті. І дійсно, впізнавши цей річний відтинок, нічого він собою не нагадує Прип'яті. Течія його двигается відносно швидко, створюючи круту, вужовату лінію. Відомо бо, такою вужоватою лінією пливе Стир майже через усю Волинь, коли Прип'ять є назагал простою розливною і дуже повільною рікою.

Красу цього відтинку ріки і його околиць можна побачити щойно весною і літом. Наприкінці березня, коли сніги тануть, Стир звичайно жене з верхів'я масу води, яка саме в цьому місці виступає з берегів і широко розливається по болотистих рівнинах. Води тут, як і в околицях Піни, Прип'яті і Яселди бувають щороку дуже великі: оточують вони села, заливають низовинні поля, переривають греблі і тоді єдиним комунікаційним засобом для полішука служить "гиляра", човен. Любо тоді подивитися з якогось пагорбка в далечінь, особливо

в день, коли на небі світить весняне сонце. Як око може охопити — скрізь вода, сказав би, море води! Пригадую, в своєму дитинстві, любив я в такі соняшні весняні дні влазити на “дзвіницю” (вежу) місцевої церкви й тоді відкривався перед моїми очима чарівний краєвид. Де-не-де в даліні, на тлі іскристого розливиська води, синіли верби — це розкидані поліські села, де-не-де бовваніли росохаті корони дерев, це дуби на окружених водою полях. Саме в тому часі довгими шнурами плывуть по-небу з півдня на північ “дикі півні” (журавлі!), великими громадами двигаются в цьому ж напрямку дикі гуси. На горбках, між водою, кричать чайки, в чагарниках лози й вільхи, затоплених до половини водою, туркають “вутви” (дикі качки). Відчувається тоді всю силу й красу поліської весни.

Нерідко вода тут пробивається до сіл і тоді мешканці мусять влазити на горища своїх хат, або з усім своїм майном і худобою шукати собі пристановища в околиці на будьякому пагорбку. Старі люди розповідають, що колись води на Поліссі були більші, як тепер, і багато сіл майже щороку затоплювала вода по самі вікна. Однак, хоч води тепер зменшилися, чимало ще є сіл на Поліссі, що стають жертвами весняної повені. По вулицях таких сіл, як В'юнища, Вилази, Місятичі, іноді ще й тепер брешуть весною вода. Часто буває в таких випадках, що підприємчиві рибалки розкидають між хатами “жаки” (своєрідна сіть — деінде називають її “крилачем”) і ловлять рибу. Мене один старенький дідусь запевнював з села Боричевич, що за його молодости, до його хати, крізь відчинені двері, плывла велика щука, яка ув'язнилася під піччю.

Розливи води, нетрі очерету і ситнику, більші й менші озера порослі “мумолом” (водяна лілея), для полішука все це є близьке і рідне, подібно як для гуцула гори. Полішук води не боїться. Від найраніших своїх дитячих років потрапить він бродити в постолах по болоті за худобою, спеціаліст він посуватися човном по ріках і озерах, не лякає його весняна повінь, не боїться він скакати з купини

на купину по драгливих западинах, в соняшні дні, поліський рибалка радо вирушає на розливиська води з “остями” (зубчастими, восьмипальцевими вилами) шукати “неросту”. “Неростом” полішук називає стаї риби під час тертя, яка виходить з річної глибини, шукаючи собі затишної мілини на болотах, між чагарниками. Відомо, під час тертя риба неповоротлива і полішук її без труднощів проколює остями й викидає з води до човна. На вузьких “прістях” (протоках) будує з лози “гатки” (гаті) і закладає “нероти”, або “коші”. Зимою на мули-

Поліський краєвид.

стих озерах прорубує в льоді ополонки й ставить “кошалки” (виплетена з лози на зразок решета, з отвором по середині). “Кошалку” закладає полішук у круглому прорубі, згори накладає патики, на патики солому і потім все це прикриває снігом. Робить усе це тому, щоб ополонка не замерзла. Стомлена, без повітря під водою риба, переважно в’юни, шукаючи повітря, натрапляє на незамерзлу ополонку, пробивається вгору і влазить до кошалки,

з якої вже не може відістатися. В'юни на Поліссі, зокрема в Пінщині, є найпопулярнішою рибою. Поліщук ловить їх у великій кількості, солить, а потім сушить у печі і складає до бочки. Коли прийде Великий піст, варить з них борщ, або бульйон з картоплею.

Хоч велика навала води нерідко покриває низовинні поля з озиминою, приносячи поліщукові чимало матеріальних шкод, проте, великі води поліщук в загальному зустрічає прихильно. Поліський селянин радіє, коли його болота-луки змиє вода, й він тоді з надією чекає на добрий урожай трави. Добрий урожай трави для поліщука має не абияке значення, бо підставою його господарки являється худоба і вівці. Ладен він сам не доїсти, але "товар", худоба, мусить мати на зиму сіно. Корова дає йому молоко, а найважливіше, гній, який є необхідний для неврожайних поліських полів. Поліська рогата худоба, як також і коні, є дрібні, рухливі, легкої ваги, пристосовані до болотнистих теренів, по яких без труднощів бродять, шукаючи паші. Першою пашою це — лотать. Як тільки вода починає меншати, поліські болота покриваються цією рослиною. І тоді, на зміну ставевої поверхні води, поліські болота-рівнини покриває жовте море цвіту лотаті. Від тоді, поліщук знає, що прийшла вже до нього весна: час сонця й тепла. Дівчата і хлопці вечорами виходять на вулицю і співами витають весну.

Весна для поліщука приносить не тільки радість і тепло, але й втягає його до незвичайно тяжкої праці. Працю в полі, чи на луках під час косовиці, поліщук мусить виконувати в неймовірно трудних теренових умовах. Його поля здебільша знаходяться далеко від села, між грузьким болотом, по якому годі переправитися возом і кіньми. Єдина можливість добратися на таке поле — глибоким бродом. І тут знову стає в пригоді великий човен "дуб", чи "смоляк" (щось у роді барки), на якого поліщук вантажить тяжку фіру з гноем і кіньми і перепливає на свої ниви, щоб розпочати польову роботу. Така переправа через броди, та далека дорога до

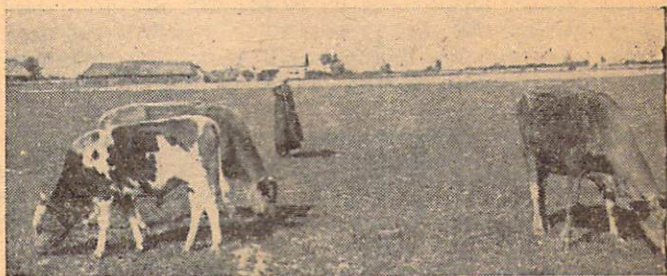
поля, все це незвичайно обтяжує працею поліського хлібороба. Не дивно, що під час жнив, або косовиці, полішук вибирається на поле з усією родиною на кілька днів, забираючи з собою харчі, а то й малих своїх дітей. Закінчивши жнива, снопив не звозить у село. Складає збіжжя в стоги на полі, на чотирьох палях, на яких робить щось в роді надземного фундаменту. Така комбінація утруднює мишам добиратися до стога збіжжя. Стоги, звичайно, стоять у полі до зими. Коли болота замерзнуть, полішук звозить їх до села і молотить.

Найважливішою і найбільш відповідальною працею для полішука це, — косовиця. Для свого живого інвентаря потребує він багато сіна, тому за кожну ціну старається забезпечитися ним на зиму. Найбільші луки-болота в Пінщині розкидаються на південний схід від Пінська, потім далі над Прип'яттю і Стиром. Простори ці належали до польських поміщиків і, щоб здобути сіно, більшість бідніших селян брала болотяні ділянки в аренду, з розрахунком, що половину виготовленого сіна треба було віддати поміщикові.

Літом, у Спасівку, цікаво було подивитися на ці болотяні степи. В білих довгих сорочках, підперезані червоними крайками, рівними шнурами вимахують косами поліські косарі. Болота переповнені бренькотом кос і щebetом птахів. На ногах неодмінно мають ликові постолі, з "полосся" (лико), які їх охороняють від гострого стебла і різного коріння. Не бояться вони докучливих комарів і різної мушви. На голові, звичайно, мають солом'яні капелюхи з широкими крисами, що їх охороняють від сонця.

Треба подивляти працездатність і витривалість полішука під час косовиці. Не знеохочує його те, що мусить він цілими днями косити траву, бродячи по коліна у воді. Від постійної вогкості ноги його запрівають, особливо між пальцями, але знаходить він і на це раду. Зриває зілля подорожника, розтирає в руках і прикладає на поранені місця. Таким чином в ході праці сам себе лікує. Найгіршою ча-

стиною косовиці, це збірка сіна. В цьому вже активно помагають чоловікам жінки. Висушену траву згрібають в копиці, потім під спід пропихається дві жердини і, немов на носилках, зноситься на підвищення, де має вирости стіг сіна. Таке ношення чималого тягару сіна по грузькому болоті, хтось назвав прокляттям. І, здається, не помилився. Уявіть собі, коли б вам прийшлося впродовж 2-ох тижнів носити копиці сіна на підвищення, тоді, коли ваші ноги западалися б глибоко в мулисте багно. Ще гірше було, коли б ви спотикнулися (а це трапляється в таких випадках дуже часто) і ницька гепнули просто в неприємну болотяну рідину. Мусили б, однак, підвестися і далі двигати незаступиме сіно на підвищення і так кожний день, два, або й три тижні. Щойно тоді могли б зрозуміти, як тяжко мусить працювати поліський селянин!

Хутір в Уховицьку на Ковельщині.

Коли вже копиці позношені на підвищення, полішук укладає з галуззя лози "стежар" (ніби фундамент) і накладає на нього стіг сіна. Робить це тому, щоб з-під споду не підмокло сіно. Сіно в стогах, подібно як і на полях збіжжя, стоїть до зими, щоб потім по замерзлому болоті можна було його звести саньми додому.

Непосильна праця, постійна боротьба за хліб, несприятливі болотні терени і т. д., все це сильно вплинуло на психіку полішука й витворило в

нього тверду, загартовану людську вдачу, що потрапить собі дати раду навіть у найтрудніших життєвих обставинах.

БОЛОТА МІЖ ПІНОЮ І ПРИП'ЯТТЮ

Я колись у своїх репортажах у "Часі" коротко зупинився на ріці "Прип'ятці". Ріку цю, отже, чи вірніше відтинок її довжиною з 80 км. місцеве населення інакше не називає як тільки Стиром. Ідеться про відтинок Прип'ятки, що бере свій початок від гирла Стиру, тобто від того місця, де Прип'ятка лучиться зі Стиром. Ріка Стир, як відомо, належить більш-менш до швидководних, в той час, коли Прип'ять має повільну течію. За дельтою Стира, природньо, швидкість води мала б злагіднитись, поскільки це мала б бути Прип'ять. Проте, після злиття цих рік, Стир, так би мовити "переміг" Прип'ять. Швидкість бо води цього відтинку та сама, що й у Стиру, навіть і саме корито цього відтинку нічого не нагадує Прип'ті. Особлива риса Стира, де дивовижно зигзакувата його лінія. Мені ще ніде не приходилося бачити так крутих річкових закрутів, так дивацьких поворотів то ліворуч, то праворуч, як саме в кориті Стира. Місцями бачиш круте коліно, а за ним течію, що повертає у верхів'я, щоб потім знов повернути по лінії сплаву води. Якраз і цей щойно згаданий мною відтинок знаменується такими зигзаками, питоменними річці Стирові. Це мабуть і є причиною, чому місцеве населення цей відтинок називає Стиром. Коли мова про Прип'ять, то це ріка з розливистими водами, ріка простолінійна, що своєю формою нічого спільного не має зі Стиром.

Між тим відтинком Прип'яті чи пак Стира, а Піною простягається болотиста рівнина у формі трикутника. Це є ославлені так звані "Пінські болота". Десь на прикінці березня, коли у верхів'ї Стира почнуть танути сніги, маса води, між високими берегами, швидко двигается з течією річки, щоб

саме тут виступити з берегів і покрити водою простір "Пінських боліт". Дивлячись тоді з якогось узгір'я, перед вами буде несамоविта своєю дикістю та водночас неперевершеною красою яскритись панорама. Мчиш зором у простір, а цей простір, це безмежне розливисько води. Відноситься тоді враження, що це не болота, покриті часово водою, а відвічне море. Коли ж на небі нема хмар і світить сонце, то ця водяна рівнина мерехтить чарівними синьо-золотистими самоцвітами. Яка ж незаступима краса для мистця-маляра чи поета! Коли ж ви уважніше зупинитеся своїм поглядом ген там, під обрієм, то ви помітите якісь синіючі пунктини. Це будуть, без сумніву, верби на якомусь плоскогір'ю, де розташоване поліське село. Весняну повідь, чи повідь від зливи дощу, люди з височинних теренів трактують як лихо, чи просто катастрофу, яка спричиняє багато пакостей в господарстві. Повідь на Поліссі натомість має цілком інше значення. Тож, дивлячись з якогось узгір'я на розливиська води, тож, коли ви з Набережної вулиці в Пінську помітите синіючі верби села Пліщиц чи Гірного, не жахайтеся долею полішуків. Бо хто зна, чи в хвилину, коли ви будете лаяти "дику стихію природи", полішуки саме можуть у дерев'яній церковці складати Божові подяку за великі води, які наситять родючими соками луки, після чого, в косовицю, трава буде як ліс, а річки і озерця та водяні западини будуть кишити щуками, карасями і іншою рибою. Саме деякі гатунки риб не ростують в цьому часі (труться), складають свою ікру в "прістях" (болотнистих потоках), в озерцях, в різних водяних воронках та западинах і коли вода спливає з течіями рік, риба залишиться, яку потім, літом, полішуки ловлять собі на поживу, чи везуть до Пінська, щоб продати її жидам. Побіч скотарства, риба на Поліссі являється важливою підставою економічного життя полішуків. Слід ще зупинитися на самій "техніці" ловлення риби на Поліссі. Мабуть ніде не знайдете так досвідчених рибалок, як саме на Поліссі. Зимом напр., коли ріка покрита льодом, полішук вирубує

в льоді ополонку, стеле собі під коліна солому, накривається кожухом і уважно зорить глибину води. Щоб краще бачити, над ополонкою ставить "світюка", каганця і тримаючи в руках ості, чекає, аж під ополонкою появляться язї. Коли тільки на дні води помітить рибу, відразу ж цілиться остями в рибу, пронизує її і витягує на поверхню. Хоч такий спосіб ловлення є дещо дикий, всеж не менш ефективний і корисний для рибалки. У водяних западинах чи озерцях з мулистим дном, поліський рибалка правдивий майстер ловити в'юнїв. Він з лозових "моложив", чи "дубців" (прутиків) плете собі "кошалку". Це прилад величини й форми решета з "серцем" в його центрі (діркою з вплетеною "руркою"). Потім у озерці, в льоді, прорубує круглу ополонку величини кошалки, втискає туди кошалку так, щоб вона поринула в воду, поверх прикріпить її до льоду прутиками, накриває її соломою, потім прикріє все це снігом, щоб ополонка за ніч не замерзла. Спрагнена повітря, риба шукає собі під льодом щілини і натрапивши на ополонку, крізь "серце" потрапляє до кошалки з якої не всілі видістатися. Напровесні, коли ранками вода замерзає, полішуки "ідуть гнути рогожу" та "глушити" рибу. Візьме собі такий рибалка до рук ломаку, посувається по льоді, який під його ногами потріскує (гне рогожу), постукує ще й ломакою, риба на дні полохається і втікає. Рибалка тоді, заглядивши, з розмаху вдаряє по льоді, від цього удару непритомніє риба і вивертається животом догори. Рибалка пробиває лід і витягує її на поверхню. Весною, в глибших місцях ставить він "жаки". Це сіті з крилами, лійком, що входить до середини жака. Коли риба потрапить крізь цю "лійку" до середини жака, вона вже ніколи не зможе видістатися з нього. Крім згаданих снатей риболовлі, полішуки мають масу ще інших, якими ловлять рибу залежно від пори року.

Весняна повідь на Поліссі триває приблизно два тижні. За той час уже на пригірках та острівцях видрапують собі "грудку" в (дернині) гнізда чайки

та кулики. В вільхових чагарниках, на купинах покритих віхтями торічної трави будують собі гнізда дикі качки. Згодом простір покривається жовтим квітом лотаті. Це вже болота міняють свою шату. Хоч вода ще місцями сягає колін, але поверхня її вже жовта від квіту лотаті. Глибші місця вкриті "поплавухою", травою з тоненькими але довгими стебелцями. Це перша пожива для невеличких поліських коней. З появою лотаті, полішук уже знає, що його худоба не буде їсти в хліві сіна. Діти-пастушки в ликових постолах виганяють худобу на вигін, а вона вже сама прямує до болота. Занурена у воді вище колін, вона цілий день продить по болоті вибираючи з води лотать. Пастушки бродять за худобою і десь потім вибираються на "грудок" (острівець), і там розпалюють ватру та сушаться. Варто тоді поглянути на поліські болота. Це вже чаруюча краса буйного розквіту природи, в якій не помітиш найменшої ознаки суворості. Це вже море жовтого квіту лотаті, над яким скиглять чайки, покрикують пекачі, посвистують свистилочки, туркають качки і стомільйоновим вереском рехкотять жаби; між жовтизною лотаті ви помітите бузьків як час до часу закидають поза себе свої голови ковтаючи впіймані жаби, над болотами помітите шулік, що шукають пташачих гнізд, які не бояться ворони, але які панічно втікають від чайки.

Вечорами життя природи стократ посилюється. Солов'ї, яких тут мільйони, наповнюють своїм співом ліси й чагарники, дикі качки і пекачі яких є на болотах цілі хмари, кричать на свій лад, але над усім тим, сливе, домінує бас пугача. Його пугу глухими згуками лине над болотами щонайменше чотири кілометри в промірі. Коли вперше полішук почує мугикання пугача, тоді вже знає, що холодам настав кінець і що природа буде буйно розквітати, а перед ним будуть стояти соняшні дні сповнені важкої праці в полі. Побіч реміза (пташинки, якої гніздо становить прекрасний лік проти ревматизму для полішука), пугач належить до загадкових птахів. Полі-

шуки вірять, що коли пугач мугикає, це він ходить по водяних западинах і сіє своїм клювом ситник. Ситник, це благородна водяна рослина, якої білі корінці становлять для полішука поживу. Десь у половині травня, їздили по озерцях човном, полішук вириває його з води, в'яже в пучечки і везе до дому для дітей. Це "гостинець" для малят. Тож, коли пугач буде найдовше мугикати вечорами, це й буде ознакою великого врожаю ситнику. Коли йде мова про пташиний "світ" на Поліссі, то мабуть до найбільш домашнього, всіма шанованого птаха нале-

Типове поліське село. Пінщина.

жить бузько. Бузько, це правдивий господар боліт, це поважний довгоногий красунь, перед яким тремтять брудкі жаби і навіть ядовиті гадюки. Коли він з галуззя покладе собі гніздо на якійсь хаті, це ознака благодаті Божої. Вбити бузька, це те саме, що замордувати дитину. Коли вперше поліська дитина побачить весною бузька, вона буде підкидати з радіщів шапку і кричатиме: "Вирій, вирій!" Це знак, що бузько на своїх крилах приніс у болота весну красну. Вперше побачити літаючого бузька, це зна-

чить що цілий рік не будуть боліти ноги. Бузько для поліщука являє собою щось ніби об'єкт культу; довкола нього постало на Поліссі ряд легенд. Одна легенда, напр., розповідає, що колись, колись за якісь важкі гріхи Бог покарав людину і перетворив її в бузька. Потім Бог прорік до бузька: "Будеш ти повіки вічно очищати землю від жаб і плазуючої нечесті. І коли ти доверишиш діла — очистиш землю, чекає тебе спасіння і вічна благодать". І поліщук вірить, що колись бузьки "очистять землю" і тоді настане царство Боже не тільки для бузьків, але й для людини. Як відомо, бузьки чомусь завжди викидають зо свого гнізда одне яйце, або мале бузенятко. Для поліщука це явний доказ, що бузько приносить жертву Богові своїх дітей, подібно як колись хотів це зробити Авраам зі своїм сином Ісааком. Авраамові не дав заколоти свого сина Ісаака янгол, бо був він вибранцем Божим, але бузько, це вічно покутуюча людина, яка мусить окупити свої гріхи найдорожчими своїми дітьми. Взагалі, постійне життя серед природи, зформувало в душі поліщука якесь підсвідоме світосприймання, в якому сутність людини являється частиною природи, яку сотворив сам Бог. Він є очевидним свідком навіть учасником гармонії цієї природи. Томуто, дивлячись на перелітаючу пташинку, на весняну повідь, на чаруючу красу болотистих квіток, всією душею відчуває злиття з цією природою, над якою сторожить вічний дух доброго Бога.

Болота знов міняють свою шату.

Як тільки лотать перецвіте, болота покриваються травою. Десь на Зелені свята кінчається реченець випасу худоби по луках. Великі степово-болотисті простори між Стиром і Піною красуються буйними ланами трави. В садибах поліщуків чутний стукіт молотків: це селяни клепають коси і готуються до косовиці. А косовиця на Поліссі, це незвичайно важлива подія. На сінозаготівлі спирається уся господар-

ка поліського селянина. Чим більше він буде мати в своїх хлівах сіна, тим численніша буде в нього худоба. Крім молока, яке дістане він від корови, сливе ціннішим для нього буде гній від неї на добриво, без якого нічого не вродить піскова поліська земля. Маючи гній, полішук сповнений надією, що восени буде мати добрий урожай картоплі, проса, ячменю, а головне жита на хліб. Томуто, навіть найбідніший полішук старається утримати щонайменше три-чотири корівчини. Правда, це йому нелегко дається, бо немає він власних лук, всеж знаходить він інший вихід з цього положення. На Поліссі, зокрема ж у описаному мною межиріччі, легко заарендувати було у поміщика дану кількість луків, за що, однак, треба було віддати землевласникові половину виготовленого сіна. Таким чином, хоч і з великим зусиллям, все ж він позитивно розв'язував цю проблему і забезпечував свою худобу на цілу зиму сіном.

Як тільки забренчать на болотах коси, варто тоді поглянути на болотяні рівнини. Там то там ви помітите рухомі пунктики, що повільно посуваються вперед і ритмічно вимахують косами. Це поліські косарі. Кожний з них одягнений у білу полотняну сорочку, підперезаний червоною крайкою, при лівому боці "ментачка" з мішечком піску, яким посипує "ментачку" і потім гострить косу, коли вона йому притупиться. Від пекучого сонця хоронить його голову саморобний солом'яний бриль. Полішуки ідуть косити луки ще до схід сонця, бо найлегше косити траву, коли вона вогка від роси. Поліська жінка десь з першими півнями прокидається зі сну і готує косарям "полудень". Першою і сказати б найважливішою стравою для поліського косаря, це пшоняна каша. І не тільки косар, але кожний раз, коли полішук надовше вибирається на поле, мусить мати з собою горщик пшоняної каші. Це, здавалося б дрібниця, все ж, коли ми уважніше задумаємося над цією дрібницею, ми тут побачимо, що це звичка загально українська. Ще до революції, мабуть,

їдучи вполе, так само забезпечувався пшоняною кашою і селянин з Київщини чи Харківщини. Про горщик пшоняної каші згадує і Руданський у своїх Співомовках.

Кошення лук на Поліссі не можна порівняти з косовицею десь на височинних теренах. В більшості місцях поліські болота не висихають. Хоч трава на болотах сягає пояса, але косар мусить бродити по воді, іноді на трясовинні погрузає по пояс. Тнучи косою траву, він під покосом залишає стерно над водою, щоб скошена трава не потрапила у воду. Треба бути тільки поліським косарем, щоб на першій купині не поламати косу. Полішук не тільки не поламає косу, але кожну купину оголить до останньої травинки і вибере косою все, що росте між купинами і зжене косою на покіс. Як ми вже сказали, під час кошення боліт, він бродить по воді. Це бродіння облягчують йому ликові постолі. Щоправда, ноги його бувають цілими днями мокрі, але це йому не шкодить, бо постолі пропускаючи до ніг воду, пропускають теж і повітря. Ноги, отже не слабнуть. Іноді від вогкості і жару дознає він між пальцями попарень, але цим полішук не журиться. Є таке зілля на болотах, здається “коноплянка”, яке полішук потре на долоні і потім приложить до попареного тіла і біль майже автоматично зникає. Зілля це знаменито береже ноги поліського косаря від попарень від вогкості.

Десь на третій чи четвертий день після косовиці, полішуки ідуть гребти сіно. Вже тут беруть участь і жінки. Іноді з піснями вирушують вони на болота, несучи на раменах дерев'яні граблі та дерев'яні, з двома розвидленнями, вилки. Pokosi сіна згрібають вони в копиці, на місця для копиць вибирають або крихітку “грудка”, або кілька купин, що разом стоять з собою. Коли болота запестріють невеличкими копицями сіна, настає найтяжчий етап сінозаготівлі. Коли вже сіно в копицях, полішук на найближчому підвищенні старанно укладає з лозового галуззя “стежар” (підвищення, щоб з них укласти стіжок сіна. Підкреслюю “знести”, бо на грузкому

болотяному терені не може прийти з поміччю тяглова худоба. Тож, під кожен копицю полішуки підкладають по дві жердини і потім несуть її на стежар, на носилках. Завдання це нележке. Тягар сіна натискає до долу, ті, що несуть його мусять утриматися на ногах, мусять уміло лявірувати по купинах, бо як нога потрапить між купини, прийдеться поринути по пояс у трясавинні. Це просто каторжна робота і полішук витривало її виконує, бо знає, що нема іншого виходу. Сіно бо для свого “товару”

На озері Світязь — Волинське Полісся.

на зиму мусить мати. Часто буває, що полішук вибирається на болота з усією родиною, на кілька днів, коли болота-сіножаті розташовані подалік від села. До найбільших болотяних лук у межиріччі Прип'яті і Піни слід зарахувати величезні болотяні простори за селом Лопатином. Мають вони назву “Дубники”. Другі щодо величини болота, роз-

ташовані вздовж Піни, де вона впадає до Прип'яті. Після косовиці, ці болотяні рівнини широко й далеко всіяні стійками сіна. Зникнуть вони з боліт щойно тоді, коли болота замерзнуть. Десь уже перед Різдом з усіх сіл "трухтять" одноконні фіри на болота. Вертаються вони до дому з навантаженим сіном, яке складають в клуні, чи на "вишках" (у хлівах на горищах).

Життя поліського селянина дуже тяжке, сповнене так важкою працею, про яку не може собі навіть уявити людина з височинних теренів. Всеж, мимо цієї тяжкої праці, сполученої зі злиднями і недоїданнями, полішукові стати ще й на інше життя, яке проявляється з усією силою, при кожній нагоді: це палка любов до своєї православної церкви, це ретельне відзначування різних традиційних цінностей у своєму побуті. Багатогранною є душа полішука, де побіч смутку, сліз, виступає палкий гумор, де побіч сумних-пресумних пісень, з нестримною силою проривається і пісня жарту.

ДЕЩО З ГЕОГРАФІЇ ЗАХІДНЬОГО ПОЛІССЯ

Мабуть ні одна частина українських земель не є так занедбана нашою наукою та публіцистикою, як Західне Полісся. Пересічний галичанин, чи навіть волиняк, не кажучи вже про наддніпрянців — знає напр. про Пінщину не більше, як про якусь там Добруджу, чи Чорногору. Загальниково говорить, що на Поліссі болота, що полішуки ходять по трасовинні в постолах, що там панує темнота, біда й злидні. Наші етнологи не поцікавилися побутом поліського селянина, не вглянули в його багатогранне і як же питоме українське життя; для українського широкого загалу невідомий є багатий фольклор поліського селянства: невідомі пісні, приповідки, легенди, похоронні і весільні містерії, святкування Зелених Свят, Великодня, Івана Купали, тощо. Наші антропологи теж стоять осторонь від Полісся. Мистці й письменники більш-менш ідуть

слідами перших. Правда, дехто з тих останніх щось там згадує про Полісся, чи вірніше про полішуків, але ця згадка, як правило далека від правди. Ось, напр. Ю. Косач у своєму творі День Гніву уявив полішуків, як — білоголових, у ликових постолах та з “ковтунами” у волоссі. Немов би основними прикметами полішука мали бути ковтуни, воші і постолі. Це вже більш ніж дилетанство: автор, видимо, чув щось про полішуків від наших “однокровних”, чи може й від поляків і тому полішуки виринули в його творі як випадкові “пів дикі люди”. Що ж до “ясного” волосся, чи просто русявості полішуків, то це нічим не обгрунтована теорія, почасті яку створили московські етнографи, які в цілості зараховують Полісся до білоруських земель. Мовляв білоруси білоголові, Полісся білоруська земля, чому ж тоді полішуки мають бути не білоголовими? Насправді ж полішуки, а принаймні мешканці самого центру Полісся, Пінщини — це в більшості чорнобриві типи, куди більш чорняві як волиняки. Не далі пішла вперед і наша географія. Візьміть, прошу, мапу проф. Кубійовича (видання НТШ) і ви довідаєтеся, що Стир “впадає” до Прип’яті в самому Пінську. Насправді ж Стир впадає до Прип’яті, чи як місцеве населення називає горішню Прип’ять “Прип’яткою” — кругло 40 км. на південь від Пінська, десь зо три-чотири кілометри на схід від великого поліського села Вістрова. До Пінська, натомість пливе з півдня річка Струмінь і впадає не до Прип’яті, а до Піни. Прип’ять натомість лучиться з Піною десь з 35 км. на схід від Пінська, за селом Качановичі. Викривлено й назву головного міста Полісся. Чомусь деякі наші журналісти Пінськ називають “Пинське”, а в Енциклопедії Українознавства зафіксовано його як Пинськ. На чому спиралися автори Енциклопедії, вставляючи до цієї назви замість “і” “и”, ми не знаємо, натомість за нами ось такі аргументи: побіч Пінська пропливає річка Піна (порівняйте — Річка Піна піниться, запінилися хвилі, тощо), мабуть від неї й повсталла назва самого міста. Та й місцеве населення інакше не називає це

місто, як тільки **Пінськом**. Правда, деякі віддалені поліські села, як Хвадори, чи Ворсинь, що розташовані далеко за Прип'яттю, чомусь замість "і" вимовляють "и", тобто Пінськ називають Пинськом, але більшість полішуків це трактує зневажливо.

Чимало помічається неясності про Полісся і в наших педагогічних виданнях. Як відомо, Сектор Заочного Навчання Народнього Університету (Сарсель, Париж) видав для своїх студентів друковані лекції Історії України. В першій лекції, в розділі "Геополітичне положення України" подається таке, що північно-західня границя України з Білоруссю пробігає по річці Прип'яті. Це явне непорозуміння! Горішня Прип'ять, як відомо, пропливає через колишній Камінь-Коширський повіт, якого навіть большевики в цілості прилучили до УССР. Не помилимося, коли скажемо, що від горішньої Прип'яті до етнографічної межі з нашими західньо-північними сусідами простягається смуга шириною не менш ста кілометрів. Ця смуга заселена корінним українським населенням.

Все вище наведене вказує, що ми всі, своєю байдужністю до нашого Полісся, робимо велику кривду так для поліського населення, як і для нашої вільної справи взагалі. Чомусь забагато ми кричимо про Підляшшя, про Холмщину, про Лемківщину (зрозуміло, я не є проти обстоювання нашою політикою тих втрачених теренів), а про бодай найважливішу етнографічну українську смугу на північно-західніх межах нашої батьківщини, не маємо ні сили, ні відваги, ні навіть географічної обізнаності — говорити. Я наголосив цю смугу "найважливішою" і хочу спеціально зупинитися на ній.

Одинока водна магістраля України з Заходом

Коли ми поглянемо на мапу і зупинимося зором на навігаційній водній лінії Прип'ять-Піна-Дніпро-Бузький канал, то ми побачимо, що Дніпро, а тим самим і ціла мережа міст центральної України, так, чи так, в своєму торговельному процесі є пов'язана

з цією водною магістралею. Ще до першої світової війни, за царяту, ця водна лінія була використувана російською торгівлею. Большевики приділили цій магістралі ще більшого значення. Прип'ять постійно поглиблюється, Піну в деяких місцях навіть випростовано і розбудовано занедбаний Польщею Дніпро-Бузький канал. Таким чином, большевики тепер мають необмежені можливості експлуатування поліського лісу, поліських торфовищ; мають дешевий перевіз пароплавами товарів з Польщі, що Бугом річкою большевицькі пароплави мо-

Дніпро — Бузький канал.

жуть проникнути аж на Вислу, тобто — в саму середину Польщі. Крім чисто господарчих плюсів цієї водної магістралі, має вона для російсько-большевицького імперіялізму велитенське стратегічне значення. Вже перед другою світовою війною, довжелезні валки пароплавів, та моторових байдаків, під пильним наглядом НКВД, безупину тягли зі сходу на захід, везучи на укріплену, надбужанську полосу воєнне знаряддя та харчі для Червоної армії.

Коли ця магістралю служить для большевиків як середник експлоатації Полісся та частково північної Волині; коли врешті ця магістралю лежить в плянах російського імперіялізму, то для України має вона цілком інше значення. Коли б Україна була незалежною державою, важко собі уявити її без цієї водної магістралі. Відомо бо, що від півдня впадають до Прип'яті Стир, Горинь, до Стира впадає Стохід і інші менші ріки. Таким чином майже вся Західна Україна, почерез сітку рік сполучена з Прип'яттю, а тим самим з цією водною лінією і Поліссям. Така натуральна сполука рік просто виключає будь яку ізоляцію Полісся від України. Вбога країна, якою є Полісся просто не могла б існувати без українського хліба, що тут же, під боком, бо на Волині. Західна Україна ледве чи могла б обійтися без поліського дерева. Мабуть ніодна окрайна територія нашої батьківщини не є так природньо залежна від центру України, як саме Полісся. Всі поліські ріки вливаються до Прип'яті, яка у свою чергу впадає в Дніпро, оцю правдиву артерію України. Нам, українцям не можна цього забувати! Згадана розполога рік — допливів горішньої Прип'яті, дає незвичайно догідну сполуку з усією Західною Україною, а водна магістралю веде нас просто на захід, до Буга, до Висли, до Балтійського моря. Це правдиве "вікно в світ" від суходолу України.

Чи Полісся є українське?

Довголітня ігноранція нами Полісся дала до рук ворогам нашим великі атути. На поліському населенні хто тільки не спекулював! В той час, коли ми спали, москалики в поліських селах варили собі смачну кашу. Вони майже в 80% опанували церкву, вони навіть виставляли коштом несвідомого поліського населення депутата до польського парламенту. Поліщука називали вони "істинно рускім человеком" і підтримували культ царя, отечества і православної церкви з центром у Москві. Польські окупанти

давали їм моральну підтримку. В самому Пінську, поважні посади в установах мали москалі. В старостві, напр. референтом громадянства був москаль, Маслов, референтом податків був теж москаль, Попов. В тайній польській поліції що наймніше 20% були москалі. Були вони секвестраторами, що по селах стягали від селян податки, були шпіцлями і сексотами. На такому елементі спиралася польська адміністрація на Поліссі. Російські емігранти на Поліссі були “вухом і оком” польської влади і робили дві роботи: одну — вислужувалися своїм працедавцям, і другу — паралізували найменше навіть українське пробудження по селах та переводили пропаганду в користь російського неделімства. Чого не вдалося зробити по селах цим “функціонерам”, довершували роботу російські священики. Тиск на душу полішука довершувався з усіх сторін: з боку польської адміністрації, з боку польської католицької церкви, з боку польських поміщиків; з інших боків, підступом і зрадою проводили роботу в некористь полішука московські білі емігранти. Ясно, що в таких обставинах, при незацікавленості свідомої Волині та Галичини долею Полісся, поліський селянин не міг доконати чудес. Хоч він з природи не піддавався чужим впливам, всеж його національна свідомість іноді дорівнювала нулеві. При переписах населення його записувано “полешуком поляком”, в церкві руский піп називав його “рускім православним человеком” і він не протестував. Коли б ви його поспитали, хто він, він би почувався в потилицю і сказав би вам: Бо я знаю, мабуть православний. Від іншого почули б ви, що він руський, місцевий і т. д. Але ніколи ви не почули б, що він, полішук-українець, або білорус. Одначе, мимо тих його відповідей, він буде говорити до вас майже чистою українською мовою і коли ви поспитаете, що це за мова, він вам скаже, що це “проста”, або “мужицька” мова. Приспаний український дух, але не подоланий. Вистарчило б тільки якоїсь національної іскри і цей приспаний дух відразу ж спалахнув би національним полум’ям. Цього якраз і

боялися поляки, цього якраз і тепер бояться большевики, бо їм залежить, щоб в так важливій стратегічній смузі утримувати серед населення повну національну несвідомість, щоб його врешті зрусифікувати. Це їм потрібне тому, щоб виключити евентуальний саботаж на водній магістралі під час війни. Валку ж, напр., пароплавів на ріці легко обстріляти з прибережного лісу, легко кинути до ріки міну, на яку може наткнутися пароплав. Така небезпека проте, могла б виникнути для большевиків тільки тоді, коли б населення було свідоме національно. А було б воно до певної міри свідоміше тоді, коли б було прилучене до свого матірнього пня — до України. Большевики були цього свідомі і тому смугу водної магістралі: Лунинеччину, Пінщину, Дорогиччину, Кобринщину та Берестейщину відірвали від України і прилучили до советської Білорусі.

Коли б наші етнографи цікавилися побутом поліського селянина, то могли б дослідити багато чого цікавого з життя поліських сіл та містечок. Ось дивитесь на поліську чорнобривку: на ній вишита сорочка, причіска волосся по середині голови, позаду, на плечах метушаться кольорові стрічки. Скажіть, чи таких ви дівчат не побачите в любому українському селі? Весною, коли вечорами заливаються від співу солов'ї, чи ж не почувете на Поліссі, під голим небом української пісні? Лине вона з поліських сіл точнісінько так, як з волинських, чи галицьких. Старші жінки ще й досі носять т. зв. "домоткани", вовняні, саморобні спідниці, що своїм червоним кольором живо нагадують гуцульські запаски. В глухих поліських селах ще до самої війни парубки вдягали свитки з "кидерами", фалдами, що своїм кроєм мали багато спільного з козацькими жупанами. Полішук просто милується смушковою шапкою, яку носить на "бакер", точнісінько так, як колись носили запорожці. Полішучка правдива майстериця робити крайки та червоні паси з китицями, які, як відомо, були відомі ще за козаччини. Отак "підтягне" такою крайкою, чи вовняним червоним

пасом свій стан і ти не впізнаєш: чи це поліський дядько, чи це справжній козак.

Помимо національної несвідомості, поліщук

Жіноча ноша на Поліссі.

прямо стихійно горнувся до України. Ще перед першою світовою війною, багато полішуків вибиралося на заорбітки до Києва, до Катеринослава. Були й такі, що пішки ходили на прощу до Печерської Лаври, до Софійського собору. Між обома світовими війнами, полішук завжди мав зв'язок з Волинню ходив туди за хілбом, ходив як паломник до Почеаєва, він там почувався цілком добре між своїми, такими ж як і сам — українцями. Цікаво, що полішуки майже ніякого зв'язку: ні торговельного, ні тим більше культурного не мали з північчю. Не тягло їх ні до Баранович, ні до Новогородка, зате завжди надив його Луцьк, до якого він плив з Пінська пароплавом, їздив він і до Рівного, і навіть до Галичини. Десь від горішньої Прип'яті полішук часто їздив на ярмарок до Ковля, до Сарн чи Чарторийська. Це тяготіння полішука до Волині є аж надто симптоматичне; крім звичайних матеріяльних інтесів, надило його ще й щось рідне та близьке. Пригадую, як десь у 1944 р. група полішуків, що йшла на прощу до Почеаєва, затрималася в одному селі, неподалік Ковля. Я якраз був тоді у цьому селі і бачив, як на цвинтарі, коло церкви, полішуків окружили місцеві селяни і говорили всі вони між собою як люди, яких не ділить ні мова, ні національне походження. Полішуки розповідали новини зі своєї Пінщини, волянцями те саме розказували про свої околиці. А саме тоді вже діяла на Поліссі як і на Волині УПА. Слухаючи з узбіччя цю приязну гутірку, просто в голові не містилося, щоб одну групу з цієї громади людей зарахувати до іншого народу, а другого до іншого. Ні, полішук був, є й буде українцем; буде навіть тоді, коли б його тисячі разів відокремлювано від України.

ПОЛІШУК І ЙОГО ЖИТТЯ

Скільки мені не приходилося читати літератури про Полісся, починаючи від шкільних підручників і кінчаючи на репортажах польської письменниці Ванди Васілевської — в усіх майже випадках зустрічав-

ся я з однобокою характеристикою поліського села. Проїжджаючи пароплавом по Прип'яті, чужий мандрівник, звичайно, починав писати про цю ріку: Прип'ять дуже повільна. Пливе між болотами й низовинними лісами. Краєвид поліський — монотонний, подібно як душа полішука. Полішук, це отяжілий флегматик, затурканий злиднями із закам'янілим лицем, на якому годі шукати веселої усмішки. Його взуття — ликові постолі, літній одяг — груба полотняна сорочка і т. д. В такому більшменш дусі написана література про Полісся. Таку характеристику і низку подібних давали переважно польські та російські етнографи. Не обійшлося тут без "своєрідних" насвітлень, без вирізень "певних" рисів характеру полішука, при чому роблено все це залежно від цілей та інтересів даної нації, до якої належав автор. З полішука, отже, творено спеціальну людську вдачу, яка, мовляв, незалежна від сусідньої свідомої під національним оглядом, Волині. Один хитрий росіянин мене переконував, що пісня полішука дуже наближена до разянських народніх пісень і, що спосіб життя полішуків нічим не різниться від побуту селян в центральній Росії. Поляки в свою чергу наводили "факти" і різні "прикмети", які, мовляв, ставлять полішука дуже близько до польської нації. Виловлювано в поліських селах деякі старовинні коляди і щедрівки з домішкою польських слів, що збереглися тут ще з часів Берестейської Унії і відповідно до цього творено концепцію, що, мовляв, мешканці Полісся, це — "полешуци-поляки". Чужа рука й чужий мозок робив усе, щоб видумати "наукову" теорію, яка допомогла б їм відмежувати полішука від решти українського народу. Твердження, що полішук великий флегматик, не завжди сходиться з правдою. Щось таке можуть твердити ті, що не знають, або знають тільки поверховно Полісся. Мало ще проїхатися цією землею і здалека, крізь льорнетку, оглядати поліські села, треба довше пожити в тих селах, зжитися з полішуком, пізнати його побут, його пісню й душу. Треба бути українцем, щоб докладно вивчити

й зрозуміти поліщука. І тоді відкрилася б цілком інша картина.

Чим довше побули б ви між поліщуками, мусіли б ствердити, що поліський селянин, чи селянка, чи дівчина, це в загальному цікаві, повні життєвого ритму, людські вдачі. Ритм цей виявляється скрізь: в праці, в танці й пісні. Поліська пісня здебільшого з розтяжною буйною мелодією. Але суть не в мелодії, суть саме у виконанні. Поліщук усією своєю душею любить пісню. Ідучи в поле, або на луку, він завжди співає. Поліська жінка, сидячи на "потесі" (пряділка), у великий піст виспіває пісню про життя святого Олексія. Коли ж весняне сонце загляне у вікно, поліська дівчина співає пісню: "Віл бушує, весну чує, дівка плаче заміж хоче..." Ясне весняне сонце, теплий вітрець над болотнистими рівнинами, пробудження природи, регіт жаб і клеко-тіння бузька — все це радісними переливами проникає до доші поліщука. Поліська дівчина знає, що весна приносить не тільки тваринам радість, але ніжно хвилює дівоче серце, побуджує до мрії і кохання. Але далі: "...Не плач, дівко, заміж вийдеш. Як добре буде — наживешся, а як погано — напачешся..." Про злидні й тверде життя поліська жінка ніколи не забуває. Вона знає, що кінець дівування принесе для неї турботи і тяжку працю. Тому то побутова пісня поліщука повна глибокого життєвого змісту, де поруч кукання зозулі, співу соловейка, виступають такі чинники, як сирітство, недобра махуча, найми у пана тощо.

По провідній неділі, коли поліське село з лементом і погрозами вижене геть-геть зиму, відтоді, аж до осені не замовкають надворі пісні. Дівчата збираються з парубками на вулиці і співають веснянки. Найпопулярнішою на Поліссі є веснянка про Богородицю, яка починається словами: "Трійце, Пресвятая Богородице..." Найчастіше дівчата співають окремо. Коли перестануть, заступають їх хлопці. І так щовечора, аж до осені. Любо вийти весняним вечором надвір в поліському селі. Пісня, сміхи дівчат, жарти парубків сповнюють село. Коли вийдете

в поле, почуєте відгук такого ж співу, таке ж кипуче життя і з інших, сусідніх сіл. Вчувшись у поліську пісню, вжившись у побут поліського села, стають нісенітницею твердження, що, мовляв, Полісся населюють неукраїнці.

В 1939 р. большевики прилучили більшу половину поліських земель, а в тому й Пінщину, до советської Білорусі. Акт цей треба вважати, як дальший етап політики, що змагає викорінити все українське на Поліссі. Хоч ці землі й прилучено до БССР, проте, мета большевиків на цьому відтинку знана й українцям і білорусам: білоруси знають, що большевики не тому відмежували Полісся від України, щоб проводити тут білорусифікаційну роботу, навпаки, очевидним, що Москва саме найменш свідоме під національним оглядом Полісся вибрала собі за русофільський бастион, з якого зможе потім безпосередньо з одного боку натискати на українську Волинь, а з другого на білоруські північно-західні землі. Але про те буду писати пізніше. Тим разом хочу відмітити, що навіть червоноармійці, що проїздили по селах Пінщини, дивувалися, чому саме цю країну включено до БССР. Вони були приготовані на те, що зустрінуться тут з білоруським населенням, тим часом полішук говорив виключно по-українському.

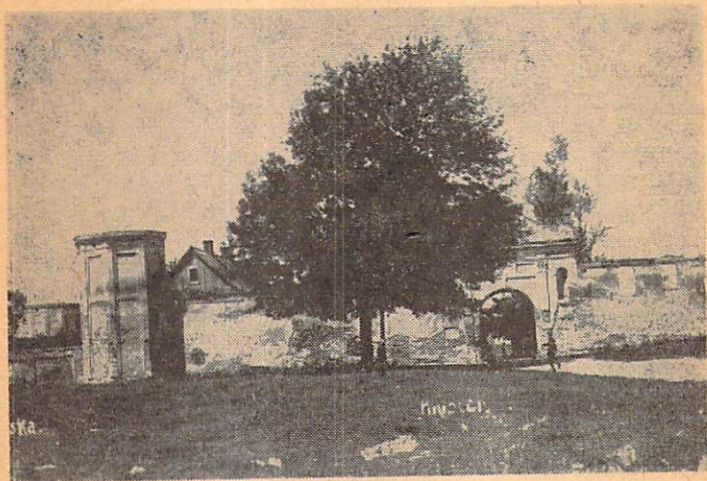
Досить пройтися по селах в околиці Піни, Прип'яті, Струміння, Яселди, Стиру, щоб переконатися, що поліське село говорить майже літературною українською мовою. Полішук вам ніколи не скаже "сена", а тільки "сіно", не скаже "кот", а тільки "кіт", не скаже "конь", "касіць", "ехаць" і т. д., а тільки "кінь", "косити", "їхати", тощо. Пройдіть, прошу, всю Пінщину, Кобринщину, Берестейщину і ви не почуєте ніодної білоруської пісні, натомість навіть діти на Поліссі знають такі пісні, як: "Ой на горі там жінці жнуть", "Тече річка невеличка", "Ой не ходи Грицю" і багато інших пісень. Є на Поліссі села, переважно між недоступними болотами й лісами, де по сьогоднішній день співають думу про Морозенка, думу про Байду, пісню про Кармелюка й інші. Завдяки

цьому географічному положенню, села ці уцілили від натиску чужої культури, тому й там крім старовинної української пісні, зберіглися також козацькі звичаї й деякі мовні архаїзми. Наприклад, в околиці центру Лемешевич ще й тепер м'яча називають "опукою". В селі Конюхи, Повхові, Калавуровичі та інших старі жінки і чоловіки не будуть вам проказувати молитви слов'янською мовою, а тільки по-українськи. В усій Пінщині полішук підперезується крайкою або широким червоним вовняним поясом з буйними двома китицями, що живо нагадують пояси запорізьких козаків.

Білоруський народний танець "лявоніха", який є поширений в усіх закутинах білоруської землі, — полішук його цілком не знає. Натомість поліський парубок потрапить не гірше вибивати обцасами козачка від наддніпрянца, або галичанина. Навіть сам вигляд полішука, його поведінка, говорять про те, що він ніхто інший, як тільки українець. Чорнобриву дівчину, карі Шевченківські очі, широкоплечого парубка, зустрінете ви в кожному селі. В неділю вистачить поглянути на дівчат, як вони йдуть до церкви. У вишиваних сорочках, з "пацьорками" (серезки) на грудях, з вплетеними у волосся різнокольоровими стрічками — вони живо нагадують галичанок. Теж саме й із парубками. Майже кожний з них має вишиту сорочку, вишитого комірця і червону китайку.

Полішук милується в своїй традиції, в старих обичаях і нерадо піддається новим впливам і течіям, бо знає, що вони можуть відірвати його від всього того, що він дістав в спадщині від своїх предків. Полішук назагал є цікавий, проникливий, але до прибулої чужої людини завжди ставиться з недовірям. Він радо буде вас розпитувати: — хто ви, звідкіль, куди, чого, але коли ви поспитаєте, як він називається і де його хата, не дасть вам належної відповіді. Полішук любить свою хату, але нерадо бачить в сусідстві прибулих чужих людей. Досить заговорити до нього чужою мовою, як він відразу

буде поводитися перед вами натягнуто й нещиро. Хоч здебільша полішук не спроможний дати вам відповідь, коли ви його поспитаєте, хто він по-національності. Відповість вам різно: раз вам скаже "руський", другим разом "тутешній", третім разом "православний", або "малорос". Але, коли той "руський" та ще й "православний" почне до нього говорити по-російськи, полішук відразу відчуває, що

Руїни замку Сапігів у Березі Картузькій.

перед ним стоїть чужа людина. Недарма в селі Місятичах, 25 км. від Пінська, одного екс-матроса царської воєнної фльоти, що намагався в селі говорити по-російськи, односельчани прозвали "приставом". Звання це ексматрос уважав для себе за найгіршу зневагу, чого, зрештою, було свідоме село. Чужу мову полішук завжди порівнює з різного роду жандармами, волосними секретарями, секвестраторами, які крім лиха більше нічого йому не давали. В глухих поліських селах, на появу польського поліциста на вулиці, полішуки похапцем христилися і ховали-

ся в хатах, шепчучи молитви проти всякого нещастя.

Хоч полішук національно несвідомий, проте його українська душа проявляється скрізь і завжди в його житті. Для підтвердження цієї думки, хочу навести один факт.

В 1905 році, 200 білоруських родин започаткували, 50 км. на південний схід від Пінська село Колодне. Хоч від цього часу минуло вже 40 років, село Колодне лишилося по сьогоднішній день відокремленим білоруським національним осередком. Білоруси з Колодного всі православні, так само як і селяни з околичних українських сіл. Здавалося б, що релігія мусіла б єднати напливовців з автохтонами, але виявилось цілком щось протилежне. Ніодна дівчина з Колодного не вийшла заміж до іншого села, так само ніодин парубок з сусідніх сіл не шукав собі жінки в Колодному. Українська молодь не йшла туди на забави, ті в свою чергу шукали розваги тільки в своєму селі. Білоруси з Колодного виявили національну напругу, що їх зберегло від злиття з місцевим населенням. Щоб ще більше себе забезпечити від денационалізації вони побудували власну церкву і спровадили свого священика. Проте, ніколи не доходило до непорозуміння між білорусами й довкільними сусідами. Відчувалося взаємну толеранцію, добрий тон, але тільки як чужий до чужого.

Тепер для аналогії хочу навести другий факт. В 1928 році, в наслідок репресій польської адміністрації в Галичині, група галицьких селян поселилася в околиці великого села Городної, 55 км. на південний схід від Пінська. І хоч прибулі галичани були греко-католиками, почали вони швидко зливатися з місцевим православним населенням. Дівчата й хлопці з перших тижнів свого прибуття, почали сходитися з місцевою молоддю на вечорницях, на забавах, тощо. Різниця релігійна не стала тут на перешкоді й галичанки масово почали виходити заміж за полішуків, так само поліські дівчата почали виходити заміж за галичан. Національна окремішність,

яка мала своє місце з селом Колодним, тут не знайшла собі ніякого ґрунту. Коли в 1932 році навістила галичан пожежа, околичні селяни почали звозити туди сіно, картоплю, зерно тощо. Бажання допомогти погорільцям охопило навіть далекі села й нерідко добре серце вело полішука 30 кілометрів, щоб виявити свою поміч потерпілим братам. Такі моменти і ряд інших, подібних, найкраще говорять: хто є полішук і де шукати його національної душі й серця. Якраз тут треба дошукуватися джерел духовости полішука і кожний чесний етнограф, чи соціолог, політик, чи журналіст, що побував в цій країні, мусів би погодитися з фактом, що полішук в своїй глибині душі є українець, а його земля — частиною України.

ШКОЛА, РЕМСЛО Й ТОРГІВЛЯ

Нераз і не два говорив я з досвідченими педагогами, що довгі роки працювали як учителі в поліських селах. Усі вони майже одногосно стверджували, що діти на Поліссі незвичайно здібні.

— В своєму житті я побувала не в одній місцевості Польщі (йдеться про Польщу до 1939 р.) — сказала моя знайома, стара учителька. — Працювала я в школах Познаньщини, в краківському воєвідстві, але ніде я не зустрічала такої великої кількості здібних дітей, як саме тут, на Поліссі. Моя кляса нараховувала 40 учнів і з цієї діточої громади тільки один хлопчик був туповатий до науки.

Інший учитель висловив передо мною подив для свого учня з 3-ої кляси, який розв'язав незвичайно трудну арифметичну задачу з підручника, призначеного для 6-ої кляси народних шкіл. В 1930—1936 рр., коли на Поліссі переводжено камасацію ґрутів, інженери-геометри помітили, що чимало селян орієнтувалося в геометричних вимірах. Сусід мій, Петро Петелуй, піванальфабет, як я приїхав додому на літні ферії, почав мене "екзамінувати". Подавши довжину радіуса кола, казав мені віднайти

його обвід і поверхню. Я, зрозуміло, застосував відому математичну формулу, але він почав реготати.

— І в школах учишся і нічого не знаєш, — впевнено заявив він. Проте, згодом споважнів, коли я йому прочитав вислід.

Показалося, що він “своїм” домашнім способом розв’язував ці задачі і доходив до таких самих результатів, що і я. Полішука незвичайно цікавить і притягує таємниця знання. Він вас буде слухати до безконечности, коли ви йому будете розповідати про літаки, про великі фабрики, про великі міста, підземні комунікаційні лінії і великі доми-хмародери. Весною, або літом, в неділю, можна побачити на вулиці громаду полішуків, які з увагою слухають “американця” (той що побував у Америці і вернувся до свого рідного села), який розповідає про “чудеса”, що він бачив за океаном. Іноді на вечери можна побачити парубків, як з олівцями в руках, на випередки, розв’язують трудну арифметичну задачу. Дуже популярною в поліських селах є відома російська задача: “Летіла гусь, а за нею сто гусей...” Не зважаючи на зовнішній злиденний вигляд польського селянина, душа його дуже вразлива на все те, що пов’язане з культурою і поступом людського духа. Але через віковічне закабалення варварським сходом, а потім польським шовінізмом і на відміну знову російським большевизмом, польська країна не могла розгорнути своїх творчих сил. Полішук добре знав, що чужі йому, але всевладні люди, щільно зачиняли перед ним школи, щоб тримати його в темноті і щоденних злиднях.

В 1939 р., зазізнався я з учнем пінської гімназії Василем Ключищем, родом з с. Хлябів, 18 км. на південний схід від Пінська. В розмові з ним я довідався, скільки цей школяр мусів зазнати перешкод, неприхильного ставлення і погроз з боку польської гімназії. На цілу гімназію був тільки він один селянський син і неодмінно, при кожній нагоді, ставлено йому вимогу: приписатися до поляків і зректися своєї православної віри в користь польського като-

лицького костела. Тепер стають зрозумілими статистичні дані воевідської поліської кураторії з 1938 р., яка мусіла ствердити, що в середніх школах Полісся навчався тільки 1% селянських дітей. Хто ж тоді становив решту, 99% середньошкільної молоді? Не трудно відгадати: були це діти напливових польських урядовців і молодь безхребетного під національним оглядом, поліського міщанства. Відомо, згодом ці “вибранці” сунули на вищі школи, здобували університетські дипломи й ставали (як не фатальне!) — “представниками” Полісся. Їхньою материнською мовою була польська, чи викривлений “общепанятний русській язик”. Нічого дивного, що поліське селянство уважало тих “представників” за найлютіших своїх ворогів. Треба було бачити у вересні 1939 р., коли большевики увійшли на Полісся, як деякі панки із цієї “представничої еліти” втікали з сіл. Селяни гонили їх ломаками.

Зупиняючись над усім тим, приходить думка, скільки ця країна лісів і боліт криє в собі цінних талантів: людський матеріал на інженерів, техніків, лікарів, професорів, поетів. Якби ця земля розкрила своє творче лоно, коли б по її містах і селах замаїорів синьо-жовтий прапор національної волі і української державности.

Але, не зважаючи на задушливе окупантське повітря, поліське село жило своїм специфічним творчим інтенсивним життям. Так як і деінде знайдете ви у поліському селі шевців, кравців, столярів, боднарів, теслярів, які ніде у школах не вчилися, але які знають непогано свою фахову працю. В глухому селі Конюхах, 20 км. на південний схід від Пінська, один селянин показував мені молотілку власної конструкції.

— Цілих 20 днів щось майстрував, майстрував, і бач, зробив машину — підхвалювала його жінка, — тепер все село хоче у нас молотити жито.

Молотілка справді мала познаки “машини” і була розрахована на 4 кінські сили. Замість фабричного кірату. доморослий майстер за стіною клуні

побудував “маніж” з великим дерев’яним колом і дрібними дубовими пальцями-трибами, які пускали в рух оборотовий валець, сполучений з молотілкою. В іншому місці можна було побачити скомпліковані дерев’яні ткацькі станки, майстерно виконані берда з очерету, пряділки, машини-віялки тощо. Коваль з села Місятич показував мені цілком добре сконструйованого культиватора власної роботи.

Неврожайна земля, з якої не може вижити поліський селянин, великі податки й різні несприятливі життєві обставини, змусили полішука вишукувати можливості до заробітку. Тому, майже кожне село на Поліссі, крім хліборобства, трудилося якоюсь побічною фаховою працею. Одне, напр., село славиться в добрих теслярів і як прийде весна, розпорошуються майстри по інших селах і будують людям хати. Друге село відзначається тим, що має славу добрих “зецарів”, кастраторів. Напр. село Гірне над Піною, 11 км. на схід від Мінська, відоме в Пінщині з добрих “пошивачів”-фахівців укладати з очерету стріхи хат. Село Хляби (мова про нього була вище), щороку продукує кілька тисяч “полукошків” (плетені з лози подовгасті півкоші, що їх кладуть на Поліссі між драбинами на возі). Пізною осенню, коли лоза набирає еластичности, село Хляби перетворюється в правдиву фабрику. Не має хати, в якій би не плетено “полукошків”. Коли ж випродукує їх з десять, вантажить на фіру і вирушає до Пінська на торг. Там продає по смішно низькій ціні — за один полукошок 2 злотих. Село Галево, 4 км. на захід від Пінська, постачає щорічно для міста найкращих мулярів. Найбільш, однак, характеристичним селом на Поліссі, це Городна. Велике це село знане так на Поліссі, як і в північній Волині з глиняної посуду. Нараховує воно поверх 500 хат і кожна хата рік-річно виробляє глиняні горшки, більші й менші глечики на молоко, “баньки” на воду з вузьким отвором вгорі. Продукенти посуду мають свої спільні печі, в яких випалюють свої фабрикати, спеція-

лісти вони виробляти з червоної речовини емалію, якою поливають переважно казанянки, або миски. Виробивши відповідну кількість такої посуду, "городенець" вантажить усе це на великий драбиняк, запрягає в оглоблі коня і їде в світ. Нерідко віддаляється від свого села 100—200 км. Не має на Поліссі селянки або селянина, щоб не знав "горо-

Гончарські вироби.

(Зо збірки Сушковського)

денців". В'їзджаючи в село, городенець кричить: "Баби, горшки, судинки (глечики), баньки, макітри, купуйте, поки не пізно!" Зачувши цей голос, жінки виходять із своїх дворів і немов на заклик магічної флейти, поспішають до возу городенця. Окружують фіру, вибирають потрібну посуду, сту-

кають “кітками” (ставами пальців) чи дзвенить, торгуються, купують. Переважно вимінюють на зерно. Пів горшка жита і горщик до рук господи-ні.

Подібно як Городна, відзначається на Поліссі велике село-містечко Лагишин (40 км. на північ від Пінська) тим, що в промірі сто кілометрів поста-чає селам білу глину (щось в роді крейди). В око-лицях Лагишина містяться великі поклади цієї глини й лагишинці спеціалісти робити її придат-ною до білення хат. Мають вони свої способи її очищувати, доливають води, місять ногами, по-тім ліплять з неї круглі грудки, сушать на сонці, вантажать на фіри і далі в світ. Перед Великоднем, чи перед Зеленими святами поліська господиня нетерпеливо виглядає лагишенців. Вона майже ві-рить, що незалежно від того, чи буде буря, чи дощ, лагишенці обов'язково приїдуть з “крей-дою” до її села. І надія не заводить її в сліпий кут. Цілком несподівано в'їжджає тяжка фіра лагишен-ця в село і по селі розноситься заклик: — Баби, молодиці, дівчата, купуйте крейду, біліть хати, підмазуйте печі!

І так само як з городенцем, поспішають жін-ки до возу лагишенця. Вимінюють за зерно груд-ки крейди і тоді вже господиня не має чого боя-тися, що її хата під свято не буде побілена.

Поліська жінка незвичайно терпелива у праці. Вона потрапить довгими днями й вечорами сидіти на “потесі” і прясти льон. На провесні, перед Ве-ликодніми святами, в поліських хатах без упинку стукають берда. Жінки тчуть полотно. Кожна май-же полішучка, це спеціалістка витикати полотно. Щоб здобути собі в селі славу, поліська дівчина докладає всіх зусиль, щоб її рядна, або рушники були найкращі. Потрапить вона з колірових льня-них ниток витикати полотна з різними взорами, різними симетричними хрестиковими комбінація-ми, квітами тощо. Не менше вона також вкладає праці до вишивки. Так само як і в усій Україні,

поліщучка не може собі уявити рушника або сорочки без вишивки. Наскільки багате на народне мистецтво Полісся, свідчить факт, що ним спеціально зацікавився польський уряд і в 1937 дав розпорядок побудувати в Пінську аж 6 великих павільонів під загальною назвою "Полескі ярмарк". Виставка народнього поліського мистецтва відбувалася літніми місяцями аж до 1939 року і відвідувачі її могли ствердити, що поліська вишивка, чи мистецьковиткане полотно, містить у собі багатство барв, ніжно скомпоновану стилеву цілість. Дарма, що ця виставка була переводжена й пропагована в рямках польської "кресової політики", все ж таки заграничний відвідувач помічав тут щось цілком інше, як у Кракові чи Варшаві. Поліське народне мистецтво, це витвір української душі, це українська традиція, українська композиційна частина, яка вливається в загальну гармонію всеукраїнського народнього мистецтва.

Так само як у вищезгаданих ділянках, поліське село помітно рушило вперед і в царині торгівлі. Перебуваючи на Волині, чи в Галичині, можна було побачити, що скупувачами по селах телят, свиней, яєць, курей, чи іншого сільського інвентаря, були переважно жида, або поляки. На Поліссі справа мається цілком інакше. Щоб було точніше, хай послужать факти. У великому селі Лешевичах до першої світової війни було 50 жидівських родин. В селі було 5 крамниць, 1 млин, одна слісарська майстерня, дві кузні, 4 кравці і т. д. і майже все це було в руках жидів. По війні наступив неочікуваний зворот. Найповажнішим конкурентом в торгівлі і в ремеслі стали ці ж самі селяни і жида не могли встоятися перед їхнім натиском. Все це довело до того, що в 1939 р. з п'яти крамниць, одна було тільки жидівська, слісарське ремесло перебрали цілковито місцеві селяни і тільки з ремісників жидів залишився один кравець. Три четвертих жидівських родин мусіло перенестися до Пінська, щоб там розпочати собі нове життя. Подібно ж малася спра-

ва і в інших селах. З-поміж поліщуків ви знайдете мандрівних торгівців, скуповувачів телячих шкір, скуповувачів грибів, живого сільського інвентаря. Відомо мені, що поліські мандрівні купці скуповували по селах у великій кількості суху кору з крушини, сухе коріння з лепехи й вагонами відсилали в глибину Польщі до хемічних фармацевтичних фабрик. В околиці Давид Городка — декілька сіл уславилося виробами високоякісних рибальських чобіт з довгими холявами. Щоб звернути на себе увагу, вислали вони зі своїми зразковими виробами делегата до одної варшавської торговельної фірми. — Фірмі чоботи подобалися і вона зробила більші замовлення, що в результаті піднесло на вищий життєвий рівень не тільки ремісниче село, але й інші сусідні села.

Торговельний хист у поліщука незаперечний. Він не належить до тих, що легко дасть себе обдурити. Він даний матеріал буде м'яти в руках, потім почне торгуватися. Буде так довго "збивати" ціну, поки не купить найдешевше. Він знає, що гріш для нього заробити дуже тяжко, тому на всьому старається ощаджувати. Коли ж він відкриє в селі маленьку крамницю, буде доти чавити в долоні гроші, поки не стане на ноги. Хто зна, чи ця ощадність не є запорукою торговельного успіху поліщуків.

Проте, вроджена здібність так до ремесла, як і до торгівлі поліського селянина могла б набрати повного свого розмаху тільки тоді, коли б ця країна, як і вся українська земля перестала бути під чужим чоботом. Є підстави думати, що теперішній неосвічений ремісник-кустарник, у вільній своїй державі завтра став би велико-промисловим фахівцем. Бо тільки розвиток промисловости у цій країні в природній господарчій системі української держави міг би відкрити світле майбутнє для найбільш погнобленого поліського селянина.

ПІД ПОЛЬСЬКИМ ПАНУВАННЯМ.

Як би хтось тобі сказав, читачу, що знає Полісся, але не був у Пінську — не вір йому. Бо щоб упізнати цю країну лісів і боліт, перш за все треба побувати в його серці — в Пінську.

Невелике місто, що нараховувало перед війною 30,000 мешканців з 70% жидів, лежить на лівому березі ріки Піни. Воно оригінальне своєю розпологою і міцно різниться від інших міст Західньої України. В супереч іншим містам, — центр його міститься не всередині, а майже над річкою, за якою розкидається безмежна рівнина боліт. Головна вулиця називалася колись Київською, за час польського панування — Юзефа Пілсудського, а пізніше, в 1939 р., большевики охрестили її — Советською. Часи мінялися, Пінськ стояв непорушно, поки не знищили його дощенту в 1944 р. німці. Колись місто мало 5 церков і 2 костели (м. ін. велетень над Піною рококового стилю), за час Польщі рахунок цих святинь змінився у відворотному відношенні. Православний монастир перетворено в кляштор Єзуїтів, інші дві церкви перебудовано також на костели, залишаючи православним собор і церкву св. Варвари. Над Береською вулицею — високо підіймається комин форнерної фабрики братів Люр'є, яка вславилася своєю високоякісною диктою на меблі й радіоапарати. Трохи далі, на цій же вулиці, розташована фабрика сірників, що була відома не тільки на Поліссі, але й далеко за його межами. Неподалеку катедрального костеля підіймається двоповерховий дім — касарні водної військової фльоти. Над Піною, в південно-західній частині міста, знаходяться сточня і варстати. для ремонту старих суден. Там же міститься порт військової фльоти. — Перед війною Пінськ нараховував 7 початкових шкіл, 2 гімназії, (з чого одна жидівська), й одну ремісничу нижчу школу.

Від заходу єдине шосе сполучує Пінськ з Берестям. Також цією лінією пробігає залізничий шлях, що тягнеться через Пінськ на Лунинець і далі аж до Гомеля. Від півночі й півдня Пінськ майже замкнений. Околичні села сполучені з містом тільки польовими дорогами. Щоправда, кілька років перед війною поляки закінчили будову мосту через Піну, що мав сполучати цілий південь з містом. Але шосе таки в глиб околиці не вдалося прокласти. Весною, коли прибуде вода й розіллється по болотах, польові дороги й греблі, звичайно, не бувають придатні до їзди возом, і тоді селяни мусять пливати до міста на "гилярах", човнах.

Від дільниці Кароліну, тобто від місця, де Струмінь впадає до Піни, був колись викопаний канал довжиною 9 кілометрів, що сполучував Пінськ з найблищим селом — Гірне. На рахунок цього каналу, що по ньому залишилися незначні тільки сліди, переховалося серед поліщуків кілька цікавих легенд. Викопання каналу приписується польській королеві Боні, яка в сиву давнину деякий час перебувала в Пінську. Хтось тоді ніби їй доніс, що за маленьким селом Пліщичами, у нетрях, знаходяться срібні соболи. Вістка ця зробила на королеву велике враження і їй конче захотілося мати тих нечуваних звірят. Тому, що від півдня були непроходимі болота, королева наказала викопати канал, яким могла б попливати зі своєю свитою до Гірне, а потім вирушити на конях в ліси на полювання. Скільки в цьому правди — трудно сказати. Натомість існує — друге, більш обґрунтоване твердження, що канал цей був викопаний за часів Бони, щоб легше стягати з селян данини.

Схід віддавна відкрив для Пінська досконалу водну магістралю, якою була колись і тепер Піна, а потім Прип'ять. Ще перед першою світовою війною курсували сюдою великі Дніпрові пароплави, які привозили до Пінська пшеничну муку, кавуни і промислові товари. Не має в Пінщині старшого селянина, який не пам'ятав би тих часів. Малоземельне селянство йшло тоді в заробітки на "паро-

ходи” (пароплави), або на “барліну” (барку) й їхало на низ, до Києва, Канева й далі, аж до Катеринославу. Дніпро їм був так само рідною рікою, як і Піна чи Прип’ять. Будучи вічно оточеним болотами, цілковито відрізнаним ними від півночі, заходу й півдня, колишній Пінськ був виставлений на приплив культури тільки з одного боку — зі сходу. Сюди колись приїздили Прип’яттю київські купці, ченці з київських монастирів, які однак мусіли зустрічатися з протилежними впливами католицького польського кліру, який тут всадовлений був ще з давніх часів. Але в дальшому ході по-

Українська молодь в с. Лищиці. Ліворуч православна церква спалена поляками в 1938 р.

дій, в наслідок сильного впливу російської культури, Пінськ почав сприймати все московське й частково навіть по — сьогоднішній день являє собою немов московський острів на українському морі. — Морем тим є безперечно українські села Полісся, які зберегли досі всі національні цінності українського духа. Не маючи безпосереднього сполучення з Волинню (бо Пінськ відмежований

від Волині широкою смугою боліт), українські впливи останніх десятиліть були тут незначні. Нічого й дивного, що в самому місті Пінську годі шукати українського впливу. — Відізолюваність міста від світу, поважні московські впливи, а потім польські, утворили в Пінського горожанина специфічну вдачу. І тут саме підходимо до самої неприємної справи. Виключаючи згаданих 70% жидів, можна поставити собі турботне питання: що являють собою пінські міщани? Польський спостерігач з Варшави, що хотів би бачити все на Сході під кутом “кресової” політики, правдоподібно — назвав би їх поляками, москаль, без сумніву, зарахував би їх до “істинно руських людей”, а що сказав би на це українець? Напевно втік би з цього міста на перше-ліпше село і там знайшов би для себе моральне задоволення.

Пінський міщанин і ремісник у щоденному житті говорить переважно російським жаргоном. Багато з-посеред теперішніх пінських міщан, це колишні вихідці з села, які, однак, впродовж довгих років встигли забути свою рідну українську мову й пристосувалися до манер міста. Годі шукати деінде такого відмеження міста від села, як, наприклад, у Пінську. Вистачить в середу або п'ятницю вийти на монастирську площу де двічі в тиждень відбуваються торги, щоб помітити цю глибоку різницю між селянином і пінським міщанином. Пінський міщанин у своїй гордості завжди дивиться на селянина, як на щось нижче, менш вартісне, що, — зрозуміло, з цієї другої сторони викликає відповідну реакцію. Полішук з околиць Пінська давно зжився з думкою, що пінський міщанин це людина, що шукає нагоди його використати й ошукати. По своїй натурі полішук добродушний і гостинний, але, годі було б у ньому шукати тих прикмет при зустрічі з пінським міщанином. Ця відокремленість іноді прибирає нездорові форми. Пінський міщанин погорджує селянською свиткою, селянськими ликовими постоломи, його вишиваною сорочкою, його українською мовою й

піснею. Сам радо співає вульгарні російські пісні й називає себе російською людиною. Щоправда, його ментальність не має нічого спільного зі справжньою московською духовістю, проте симпатії є тут бодай головним чинником. Уже той сам факт, що перед війною Пінськ вибрав до польського парламенту посла від "російської" національної групи, свідчить про те, як глибокі коріння запустила тут російська займанщина. Ця викривлена під національним оглядом душа пінського міщанина, його нахили до всього російського і є кісткою незгоди між селом і містом. Треба було б довгих років праці (а це могло б бути тільки у власній державі), щоб цю кістку незгоди усунути.

Пригадую, в 1935 р. мав я нагоду заізнатися з групою пінських інтелігентів, між іншим також з місцевим російським поетом Коротишевським. Читаючи скільки своїх ліричних віршів із пінського життя, я висловив сумнів, чи зможе він розгорнути як слід свої творчі сили в задушній атмосфері Пінська. Я йому порадив іти слідами Фальківського, вжитися в душу поліщука й творити на ґрунті польського села й міста, тобто виплисти за межі Пінська, а це міг би осягнути тільки тоді, коли б навчився промовляти мовою тих людей, про яких став би писати. Ці мої зауваги зустрів поет, як і його оточення, цілком неприхильно й потім, аж у 1939 р., коли мені приходилося ще раз бути в Пінську, я довідався, що поет Коротишевський вписався до комуністичної партії і співпрацює з большевицьким часописом "Полеская Правда". Вузкість і духовна обмеженість у пінських міщан, виявилася з неменшою мірою також і в поета Коротишевського.

Наслідки діяння чужого духовенства на Поліссі позначилися сумними фактами. Російські церковні звички, як побирання грошей за сповідь, хабарництво зі шлюбами й похоронами, радше відпихало поліщука від Церкви, ніж його притягало. Чужа мова на проповідях не трапляла до душі вірного поліщука. Крім того, в своїх проповідях

російські пастирі дуже мало говорили про Бога. Наприклад, під час одної Служби Божої в селі Вівичі, 37 кілометрів на схід Пінська, в 1938 р. душпастир почав проповідь такими словами: "І ви до церкви ходіте, да і молітесь перед святими іконамі, а позабили, что просо вашого батюшкі не по полото, что луга не покошени". В селі Місятичах, 25 км. на південний схід від Пінська, довгий час був священником росіянин, Дюков. Він щодня пив горілку й сварився за дрібниці з селянами. Коли він умер, місцева церковна рада спротивилася його поховати біля церкви. Поховано його на звичайному кладовищі. Згодом прислано другого священника Сулковського. Згодом росіянина, який використовував сповідь для поліційних доносів. Такі моменти підривали довір'я до Церкви й штовхали нерідко поліщука до підпільної тоді комуністичної партії. Поліське селянство прагнуло священників українців, які б розуміли свою паству й тоді тільки Церква могла б виконати своє завдання. Спрагнений духової поживи поліський селянин вибирався пішки до далекого Почаєва, щоб у чистій святочній атмосфері помолитися Богові перед іконою Божої Матері. Такі паломницькі походи відбувалися з Полісся до Почаєва щороку майже з усіх його закутин. Припинилися вони щойно в 1939 р., коли большевики прилучили західні землі до ССРСР.

Розкладову роботу російського духовенства на Поліссі поляки толерували, а нерідко навіть відверто підтримували, щоб в цій нездоровій атмосфері здобути і для себе тепле місце. Так Католицька Церква, як і польські урядові чинники старалися використати різні непорозуміння вірних з російськими душпастирями, зважаючи завжди на цю саму одну ціль: приєднати якнайбільше селян до польської нації. Нагод і можливостей поляки бачили тут дуже багато й тому цілком не крилися із своїми польонізаційними намірами. На Поліссі по церквах було поширене здирство за христини, за шлюб, похорони тощо. Нерідко російські душпастирі ставили вимогу платити за шлюб 100 золо-

Пам'ятник на могилі 23 козаків полеглих у боях з поляками за волю і незалежність України в лютому 1919 р. в м. Костополі.

тих, за христини до 30 злотих і т. д. Таку високу суму не завжди міг покрити вбогий поліський селянин. І саме в цьому пункті польські ксьондзи виявляли “добру” волю, пропонуючи стурбованим батькам, чи молодим парам полагодити всі ці обрядові справи цілком задармо. Однак, щоб доконтати цього, ставилася одна вимога — прийняти католицьку віру, що кожний полішук тоді розумів — приєднатися до поляків.

В деяких селах розбіжності й конфлікти між вірними й Церквою доходили до особливої гостроти, що було причиною нерідких розчарувань і навіть заламань. Але, як виявилось, полішук назагал задокументував себе незвичайно консервативним і годі було його зрушити з місця. Не зважаючи на недовір'я до власного духовенства, все ж таки віра була сильнішою від переходових церковних непорозумінь. Треба ствердити, що дуже мало можна нарахувати на Поліссі сіл, де б поважніша кількість селян рішилася змінити релігію в користь польського католицького костела. Щоправда, були рідкі випадки зміни релігії, але цю зміну слід розуміти як штучне явище, не обґрунтоване на глибшому розумінні нових релігійних правд. Так, наприклад, в 1938 році, половина села Острів перейшла на католицизм, що приписувалося у велику заслугу одному польському священикові з Пінська. Але не пройшло й пів року, як навернені на нову віру почали вертатися на лоно Православної Церкви. Причина була та, що всі сусідні села почали бойкотувати їх, а діти на дорогах нерідко вигукували “ляхи”. Відпорність полішука до Католицької Церкви слід розуміти як спротив польським впливам, бо польський ксьондз тут мав завдання, не так розповсюджувати нову віру, як польонізувати місцеве населення. Тому годі було б шукати на Поліссі відмеження поняття “католицький” від “польського”. Польські зусилля здобути душу полішука мали не завжди духовний характер. Скоріше вони були обґрунтовані на грубих матеріяльних принадах, що їх показано полішукові при першій ліпшій нагоді.

Приман таких між 1930 і 1939 роками було дуже багато на Поліссі. Наприклад, згідно з розпорядженням тодішнього поліського воєводи Костка-Бернацького (творця Картузької Берези), всі ті полішуки, що приймуть католицький обряд, будуть користатися з 70% -ої знижки ґрунтових податків, будуть звільнені від шарваркових обов'язків, дістануть грошеву допомогу для піднесення власного господарства тощо. Як видно, примани були спокусливі, але чомусь не захопили вони поліського селянина. Хоч з-поміж них і було багато розхитаних душ, але всі вони майже поминали польські костели й радше шукали собі пристановища в різних релігійних сектах, які тут були поширені.

Місійна невдача польсько-католицького кліру на Поліссі не спинила чергових натисків поляків на поліське село. Тим разом розпочато асиміляційний експеримент цілком з другого боку: центром уваги стала колишня дрібна українська шляхта, яка тут осіла ще з давніх часів. Треба відзначити, що на Поліссі, а зокрема в Пінщині, багато було такої шляхти, яка, однак, ні мовою, ні обичаями, ні релігією не різнилась від решти українських поліських сіл. В Пінщині відомі такі шляхетські села, як Качановичі з прізвищем Качановський, Місятичні, з прізвищем Шпаківський, Ковби з прізвищем Ковб-Седлецький, Острів, з прізвищем Островський, Плотниця, з прізвищем Ноздріна-Плотницький і т. д., і т. д. За даними воєвідського статистичного уряду, Полісся мало б нараховувати такої шляхти 50,000. Тому, що шляхетські прізвища здебільша мали закінчення на "скі" або "цкі", поляки беззастережно зарахували їх до польських. Щоб цю справу зробити популярною, в 1938 р. була видана брошура п. н. "Zasciankowa szlachta polska", призначена на розповсюдження виключно в шляхетських поліських селах. Поданий матеріал в цій брошурі ніяк не відбігав від звичайних видумок і не спирався на жадних історичних фактах. Зміст брошури був розрахований на пропаганду. Зміст свідомих "шляхтичів", щоб вмовити їм вищість

від сусідніх “хлопських” сіл і тим самим роздмухати іскру польськості. Деякі розділи цієї брошури були незручні й невитримані, коли йшло про відтворення минулого даного шляхетського роду.

Можна було в цій брошурі вичитати таке, що якийсь шляхтич з села Острова з прізвиськом Карло Островський, був послом до польського сойму за часів Яна Казимира, що Ковб-Седлецький був канцлером на дворі Стефана Баторія, що якийсь Шпаківський був католицьким єпископом у Кракові в час Косцюшківського повстання тощо. Звідкіль автор брошури виграбав ці дані, сам Бог хіба знає! Бо даремні були б зусилля шукати potwierдження чогось подібного в історії. Все було шите занадто грубими нитками, щоб не помітити основної цілі: зацікавити поліського шляхтича польським минулим і вмовити йому, що його предки були “великими польськими патріотами” і тільки з утратою Полісся, чужі сили змусили поліську шляхту прийняти православіє.

В Пінську, при старостві, утворився навіть спеціальний фонд для відтворювання минулого поліської шляхти. В наслідок діяння відпоручників цього фонду, в кількох шляхетських селах побудовано пам'ятники в честь поляглих за “свободу” Польщі. Наприклад, в селі Шоломичі, 30 км. на схід від Пінська, на велике диво селян виріс великий кам'яний пам'ятник з різьбленим білим орлом, під яким написано: “Kallaurowi Stanislawowi, pułkownikowi powstanczych oddziałow polskich, poległemu na polu chwały w 1863 roku”. Цей легендарний полковник, за твердженнями “відтворювачів” пам'ятника, мав бути родом з села Шоломич, що було правдивою незрозумілою загадкою для місцевих шляхтичів того ж самого прізвища. Ніхто в селі не чув навіть переказів про такого “славного” предка й були б даремні зусилля шукати там же старого документу, який би стверджував тотожність відтвореного “героя”. Нічого й дивного, що жителі Шоломич були байдужі до пам'ятника “свого предка” й ідучи повз нього вечорами христилися, бо втер-

лося повір'я, що, мовляв, під пам'ятником щось лякає.

Таким чином і такими засобами поляки змагали здобути собі на Поліссі "польську" базу, з якої пізніше робили б "рейд" на інші, тим разом "хлопські" села. Але всі ці намагання і витрати грошей принесли полякам тільки гірке розчарування. Поліський шляхтич чомусь не сприймав "ідеї вишости" і скорше бачив свого приятеля в сусідньому мужницькому селі, з яким його все єдило, а ніщо не відмежувало. Отой шляхтич-селянин, разом з селянином-мужиком колись спільно зберігали свої українські національні цінності перед натиском царсько-російської казньовщини, вперту і переможну пробу відбули вони у вирі зазіхань на їх душу польського шовінізму, хочеться вірити, що таку ж напругу й силу волі виявлять поліщуки і в цьому третьому етапі — найтяжчого русифікаційного курсу.

БОЛЬШЕВИЦЬКА ДІЙСНІСТЬ

Поліське населення було втомлене шовіністичною польською політикою, тому й прагнуло будь-якої зміни.

"Що буде, то буде, але хай вона прийде ця зміна" — нишком говорилося в поліських селах. І вона прийшла швидше, як хто міг собі уявити. Від 17-го березня 1939 р. так на Полісся, як і в усю Західню Україну прийшла нова доба враз з першими частинами червоної армії. У своїй простодушності поліщук не міг передбачити тоді, що з собою несуть нові можновладці, якими дорогами покотиться його життя в комплексі советських обставин і тому поліське село в загальному вітало большевиків хлібом і сіллю. Місцеві комуністи заздалегідь побудували на краю сіл тріумфальні брами з гірляндами зелені й великими транспарентами, де були виписані привітальні рядки. Не обійшлося без привітів, промов, виголошуваних місцевими червоними ентузіастами.

Опановуючи поліську землю, відділи червоної армії поводитися супроти місцевого населення коректно. Зрозуміло, мали такий наказ з Кремля. Щоб здобути симпатію у “західніх братів”, військові авта зупинялися на дорогах і підвозили ідучих людей. По селах роблено забави, де червоноармійці “братались” з селянами. У дні відпочинку можна було побачити вантажні військові машини з сільською молоддю — їхалося на прогулянку. До половини жовтня 1939 р. в поліському селі не вмовкала пісня. Поруч традиційних українських пісень, почали вдиратися російські, як, напр., “Катюша”, “Єслі завтра вайна”, “Три танкіста” та інші. На фронтових стінах поліських хат, на видних місцях в усіх селах появлялися різні плякати з ілюстраціями, що відображали “визволення”. Найбільш характеристичним плякатом-ілюстрацією було зображення червоноармійця в обіймах з вусатим полішуком. Пізніше на цей рахунок витворився дотеп, мовляв — червоноармієць хоче задавити полішука.

Але кокетування місцевого громадянства довго не тривало. По війську заляла поліську країну друга армія агітаторів і різних советських урядовців. Ця нова людська хвиля, узброєна гострими язиками, проникала навіть до віддалених глухих сіл, щоб проводити агітаційну роботу. Крім шуму й крику про “визволення”, про братню руку помічі однокровним братам”, полішук міг уже тепер почути про обовязок советського громадянина перед державою, про нещадну боротьбу проти куркулів — саботажників. Примітивні агітатори вказували населенню, що радісне життя може тільки бути в умовах колгоспного ладу, що кожний селянин, щоб доказати свою прихильність до нових порядків, мусить чесно виконувати здачу контингентів. Тих речників нового “щасливого” життя було повно на поліських площах, на поліських майданах і всі вони “общепанатним язиком” викрикували, як там їм усім “весело і зажиточно” живеться. “Что у вас, ерунда, от у нас, панімаеш, всево в абілії” — хва-

лилися вони. У них, там, над Волгою, немов би не вода, а молоко, не солом'яні стріхи на хатах в селах, а етерніт і дахівка, не звичайні фіри, а машини; там мед, горілка, сало, яйця, шовк, атлас і багато іншого доброго.

Ця плеяда інтенсивної хвальби почала скорше нудити, як захоплювати полішука. Полішук у своїй скромності не любить хвалитися. Свитка на його плечах, портянки або постолі на ногах, не були це предмети, за які він міг би соромитися. Живучи в недостатку, не признавався, що життя було вбоге, невігідне. Але прибулі люди були абсолютним протиставленням його психічної вдачі. Анемічне недоживлене, в "хлопячо-бумажному" одязі, в стареньких черевиках з гумовими підшвами, воно співало лебедину пісню, про земний "рай", про пишноту і багатство його життя. Слухаючи і бачучи все це, полішук, зрозуміло, іронічно посміхався до себе і шукав пояснення в поведінці тих же носіїв земного "раю". Слідкуючи за ними, полішук міг ствердити, як вони без черги входили до крамниць і викупували все, що тільки їм під руки попадало. Для полішука вже не була загадкою, чому ці люди з країни, де "мед, молоко" накидувалися на сало, на ковбасу і на інші смачні речі, і все це поїдали з вовчими апетитами. Поведінка напливовців і сердила і навіть смішила місцеве населення. Цікаво було почути, як селяни з околиць Пінська розповідали про один факт, який мав місце в Пінську. Йшло про те, що один "совет" купив у пінській крамниці кілограм дріжджів, беручи їх за масло. Коли потім скоштував, мусів ствердити, що в тій західній Білорусі "очень невкусное масло".

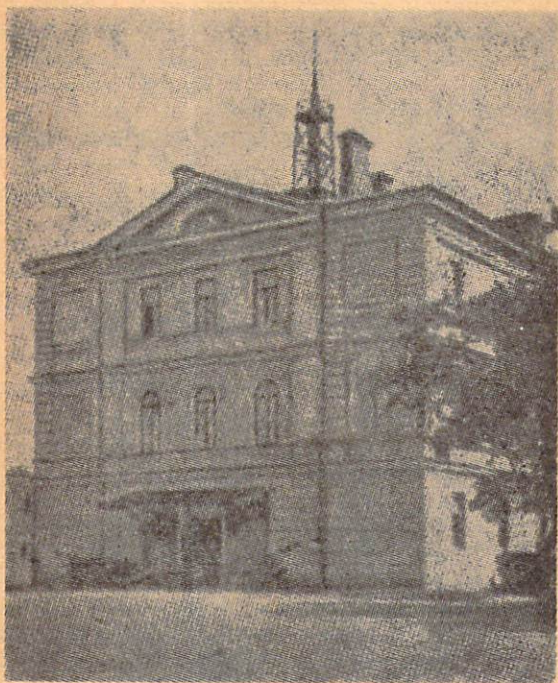
Оці моменти та чимало інших з перших майже днів почали відштовхувати полішука від східних "однокровних братів". Полішук у глибині своєї душі відчув, що прибулі цілком чужі для нього люди. Російська мова, яка ще не так давно до певної міри цікавила полішука, тепер стала передвісником лиха. Бо приходили до його села чужі люди і цією мовою закликували його віддавати зернові контин-

генти, закликували віддавати молоко, м'ясо, картоплю. Навіть видирано з рук жінкам прядиво. Коли ж полішук виявив невдоволення, сипали на його голову закиди, що він куркуль, саботажник, фашист і т. п. В наяві наступу нових порядків, поліське село замкнулося в собі, душа полішука стала недоступною, нещирою і міцно стриманою перед напливовцями. Зміну, про яку мріяв полішук, заступило друге прагнення — чергової кращої зміни. Все, про що говорили до нього офіційні люди — для полішука було вигадкою. Великі контингенти, примусовий обов'язок праці в лісі, на укріплюваних стратегічних смугах, недостатня заробітня платня — значно понизило все це і так низький життєвий рівень поліського села. Перед війною, коли Полісся навіщував неврожай, полішук запрягав коня в свій маленький драбиняк і їхав на Волинь по хліб. В 1933 році, коли в наслідок посухи Полісся опинилося перед обличчям голоду, поліські селяни валками вирушали аж під Луцьк, Рівне, Дубно і там діставали зернову підтримку. Тепер Полісся було прилучене до совітської Білорусі і це міцно тривожило й турбувало поліське населення. Хоч за Польщі Полісся було адміністраційно відмежене від Волині, проте ніхто не боронив полішуків іти з прошею до Почева, або шукати торговельних і інших зв'язків з волинським населенням. Одна мова, тотожні звичаї полішука з Волинню, та до того господарча залежність, все це сильно закорінене у свідомості поліського селянина. Тому то, факт прилучення поліської землі до сов. Білорусі, був гіркою несподіванкою для поліського населення. В міру погіршування матеріального життя, на Поліссі витворилася думка, що коли б ця країна була приєднана до України, не було б тут стільки злиднів.

Гаряче бажання прилучитися до України охопило все Полісся, а зокрема південні й південно-західні його частини. До обласних центрів у Бересті і Пінську попливли від селян прохання прилучити Полісся до України. Нерідко в цій же справі зверталися поодинокі села до своїх районних управ,

але в усіх тих випадках була одна відповідь, що прилучення Полісся до Білорусі відбулося з волі народних депутатів на з'їзді в Білостоці, восени 1939 року

Зваживши те, що скликання цього з'їзду по неповних трьох місяцях після вступлення большевиків,

Будинок у Берестейській твердині, в якому підписано мир між Україною і Центральними Державами 9 лютого 1918 р.

коли ще скрізь панував хаос і дезорієнтація в наслідок раптової зміни, стає ясным, наскільки совєтському центрові залежало використати сприятливий момент. Населення Полісся як і всієї Західної

Україні було тоді під тиском доконаних змін і, зрозуміло, не могло воно мати вистарчаючого часу на перегрупування своїх національних сил і виробити собі загальний погляд на справу близького майбутнього їхньої країни. Слід ще до цього додати, що вибираючи депутатів на з'їзд, населення Полісся аж ніяк не уповноважило їх вирішувати справу кордонів між сусідніми сов. республіками. Взявши все це на увагу, стає зрозумілим, що акт прилучення цієї країни до сов. Білорусі доканоно без волі поліського населення. Нічого дивного, що згодом, коли прийшло загальне отверезіння, поліське населення збагнуло мету "визволителів" і почало ще більш інтенсивно домагатися прилучення до України. Настільки була твердою постановою поліських сіл, що деякі південні райони Полісся, як Камінь-Коширський повіт, краєчок південної Берестейщини остаточно були такі прилучені до України. Зате решта Полісся, з головними містами Берестя і Пінськом, припали сов. Білорусі.

Знаючи зигзаги політики східної потуги, було б фікцією думати, що факт приєднання Полісся до сов. Білорусі принесе будь-яку реальну користь для білоруської нації. В Пінську, восени 1939 р., були засновані дві десятирічки і одна з них була російською. Був також заснований білоруський інститут, але білоруських познач можна було хіба там шукати тільки на шильді, бо виклади в інституті лектори переводили виключно російською мовою. Так справа стояла і в інших школах, так семирічках, як навіть і в діточих садках. Було б даремне намагатися почути білоруську мову у великому бльоці, колишньому окружному суді в Пінську, на Караліні, де розташувався облісполком (обласний виконавчий комітет). У поліських сільських школах засіли учителі родом з Тули, Москви, Ленінграду, Рязані й інших російських міст і місцевостей. Хоч на папері, формально, називаються поліські школи білоруськими, фактично вони є російськими школами, з українською діворою.

На обласній учительській конференції в Пінську, що переводила наради три дні, між 27-им грудня, й 1-им січнем 1940 р., група українських учителів з Пінщини і Дорогочинщини звернулася до присутнього на конференції завідуючого обласного відділу освіти Гончарова, щоб завести по селах українські школи. Пропозицію цю підтримали учителі-поляки, які тут залишилися на учительських посадах ще з-перед війни, але велика більшість напливових учителів зі сходу, при підтримці перевертних пінських міщан відкинули це домагання. Як потім я довідався, з половину українських педагогів арештовано й вивезено у відомому всім напрямку. Домагання ці українських учителів, це був вияв волі поліського села. Поліське село не дало себе налякати, воно безупинку продовжувало боротьбу за свою національну справу. Ця стійкість поліського села приневолила берестейський облісполком погодитися на відкриття в області, зокрема в південній Берестейщині і Кобринщині, 1530 українських шкіл. Під час паспортизації населення Берестейщини, Кобринщини і Дрогичинщини, полішуки вимогли зафіксувати в пастопртах пункт національної приналежності, як українець.

Відомо всім на Поліссі, скільки ця мужня постава поліського села коштувала жертв.

ПОЛІССЯ — ЗЕМЛЯ МОЇХ ПРЕДКІВ.

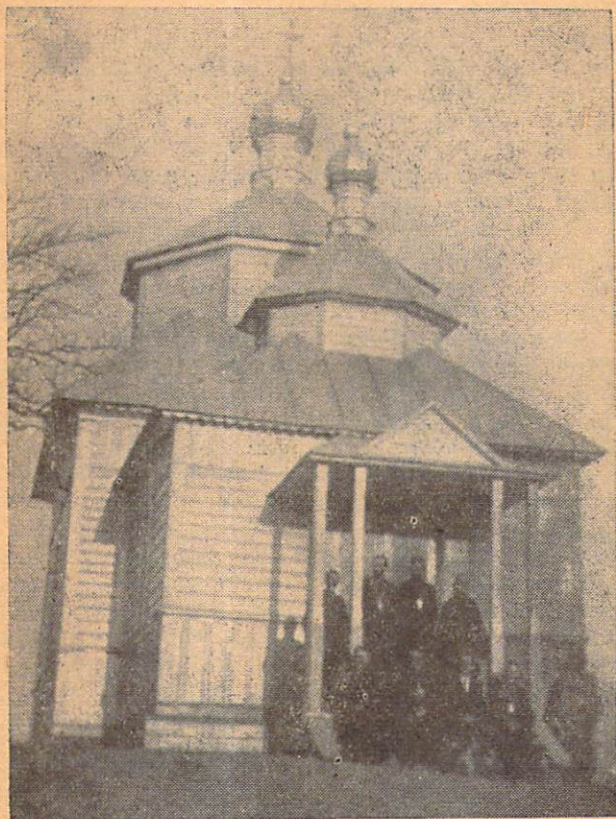
Велика байдужість деяких наших діячів до Полісся. На еміграції чимало є наших політичних і наукових сил, що роблять велику "політику", чи пишуть глибокі наукові розвідки. Їх цікавить все: Ряшівщина, Пряшівщина, Підляшшя, Холмщина, Китай, Бурма, але тільки не Полісся. Це, мовляв, політична справа. Такий політик вам просто й скаже: "Шлях на Київ не веде через Пінськ" Попробуйте доказати, що той шлях не веде на Київ теж і через Пряшів, чи Ряшів!

Нещодавно, у вужчому колі дискутантів, у Літературно-Мистецькому Клубі в Торонті, один суспіль-

ний діяч і журналіст назвав мене просто “шовіністом”. “Пане”, — казав цей суспільний діяч і журналіст, — “Полісся, це білоруська земля. Про це навіть горобці цвірінькають на дахах. Ваші публікації про Полісся приносять тільки шкоду українській справі.” Іншим разом, у цьому ж таки Клюбі, один білорус назвав мене “ренегатом”. Я особисто вважаю наших західньо-північних сусідів за приятелів, і цей “ляпсус” у мій бік приймаю просто за жарт. Публікуючи свої статті чи репортажі про Полісся, я тільки, як автохтон Полісся, передаю читачеві все те, серед чого я виховувався і зріс. Це, на мою думку, не може ображати білорусів, до речі, найбільш нам дорогих і близьких з-посеред слов’ян. Було б боляче, коли б чесні наші сусіди, чи навіть і наші деякі суспільні діячі, заборонили мені боронити моєї рідної хати. Назвати ж це “шовінізмом”, як це мало місце в Клубі, було б недоречним.

Щодо претенсій на Полісся наших приятелів-білорусів, то я хотів би по-дружньому їм дещо відповісти. Ренегатом може бути тільки той, хто зрікається приналежності до свого народу. Зрікаючись свого народу, ренегат мусить зректися і своєї рідної мови, і всього того, що є притаманне їй рідного народові. Коротко кажучи, коли б я був білорус, я мусів би знати білоруську мову. А я не то що не зрікся, але й намагався ще в Вільні навчитися білоруської мови від моїх приятелів-білорусів. На жаль, я цієї мови таки не навчився, бо білоруська фонетика в багатьох випадках незвичайно трудна для українця. Так звані “акання” — питоменності білоруської мови, цілком несприємливі для українця. Закінчення в дієсловах на коротке “у”, для українця дуже трудне. Наводячи це, я хочу підкреслити, що так “акання”, як і коротке “у”, чуже є і для поліщука. Ви його заріжете, щоб він вам сказав “дзяучина”, чи “хадзіу”, чи “сякера”. В кожному поліському селі, від Берестя по Лунинець, від Лагишина по Камінь-Коширський ви почуете тільки і тільки: дівчина, ходив, сокира і т. д. Сорок кілометрів на південний

схід від Пінська є село Колодне. Десь у 1905 році переселилися туди компактною масою білоруси з Новгородщини. Це маленький острівець білорусів серед моря автохтонного українського поліського населення. Дооколичні села їх називають просто "коло-

Церква в с. Старе Село Столинського повіту спалена німцями в 1942 р. Водночас розстріляно свящ. М. Пипжевича з родиною і 600 парафіянами.

денцями” — людьми, що прийшли з чужої країни. Як хлопці побачать гарну русокошу дівчину, вони відразу ж підкреслять: “Білявенька як колоденка”. До речі, я ще мушу сказати, що антропологічно полішуки наближені до галичан своїм темним волоссям та середнім зростом. Колоденці різняться від місцевого населення народньою ношею (вони не знають вишивки), обрядовими піснями, традиційними святкуваннями Великодня, Івана Купали і т. ін. свят; вони не носять свиток такого крою, як місцеві полішуки (крій свитки полішука нагадує козацького жупана), білоруси, чи пак “колоденці” не підперезуються червоними поясами чи крайками (червоний в’язаний з вовни пояс, чи тканина з вовни крайка, відомі в Україні від непам’ятних часів. Ще перед самою другою світовою війною полішуки підперезувалися і крайкою і вовняним поясом); народні білоруські танці цілком невідомі на Поліссі. Танець “лявоніха”, що популярний на Білорусі приблизно в такій мірі, як гопак на Україні, — полішук не має про нього найменшої уяви. Другий білоруський танок “М’яцеліца”, якого колоденці люблять на вечорницях танцювати, місцеве населення помилково утотожнило з прикрою травою “мітлицею”, що заглушує на низовинних полях жито. Слово “м’яцеліца” цілком невідоме Полісся. (В Україні співають: “Ой на горі метелиця...”) Білоруси, як відомо, мають свій фольклор, свої пісні, але полішук нічого про них не знає. Натомість виспівує він кожного весняного вечора на вулиці (білоруси не радо співають весною на дворі) про козаченьків, про Дунай не в меншій мірі, як українці з центральних земель України. Музичний інструмент — цимбали, дуже популярний серед білорусів, цілком невідомий на Поліссі. Полішуки здебільша грають на скрипці. Жартівливі пісні полішук співає на весіллі з неменшим темпераментом як волиняк, чи наддніпрянець. Пісня “Ой за гайом, гайом, гайом зелененьким...”, співається на Поліссі при першій нагоді: на весіллі, на хрестинах, у празники, тощо. “У Києві на риночку...”, “Три кулики чайку любили, по коліна юбку

пошили...”, — оці старовинні українські пісні є рідні й дорогі поліщукові. Навіть і кухня колоденців різниться від місцевої, української кухні. Білоруси, напр. здебільшого споживають ячмінну кашу, в той час, коли поліщуки дають першість пшоняній каші. У поліщука “почесне” місце займає борщ: борщ подається першим на стіл, у той час, коли в колоденців більш прийнято споживати ячмінний суп з картоплею. Про вареники, чи інші загально-українські страви не приходиться й говорити, — вони, сливе, рясніше появляться на поліському столі, як у інших місцевостях України.

Наводячи ці факти, хочу підкреслити, що про українськість Полісся можуть свідчити і такі факти: Центральне Полісся не видало ні одного визначного білоруса — ні письменника, ні науковця, ні етнографа. Натомість ми, українці, маємо чим похвалитися. Болота й ліси Полісся оспівав відомий наш поет Фальківський, що родився на селі, поблизу Кобриня. Правда, білоруси можуть сказати, що вони мають твір “В глуші Палесся”, Якуба Коласа, який як відомо, родився на етнографічних білоруських землях і не був автохтоном Полісся. Для порівняння можу додати, що й польська письменниця, Ванда Васілевська також чимало опублікувала репортажів про Полісся, друга польська письменниця, Родзевічувна, писала цілі твори про Полісся, але хто ж наважиться зарахувати їх до поліщучок? Проте, справа мається інакше, коли автохтон Полісся, що вийшов з гущі місцевого населення, стає відомим поетом, що мовою своїх батьків оспівує рідну землю. Фактом незаперечної ваги є й те, що той поет, Фальківський, був свідомим українцем, якого за український націоналізм большевики знищили в Києві. Цього ніхто не може злегковажити!

Був теж ще один поліщук, Ольхівський, етнограф і археолог, який не мало прислужився для рідного Полісся. На еміграції, в США, працює в рамках НТШ д-р І. Сидорук, — визначний філолог. Він теж уроженець центрального Полісся. Можна було б наводити ще більше імен, але, гадаю, вистарчить і цьо-

го, щоб кинути світло на Полісся, яке було й буде українським, незалежно від того, чи це подобається кому, чи ні. На тлі вище сказаного, як же недоречними стають закиди в мій бік, що я “шовініст” і “ре-негат”!

Пишучи про це, я свідомий, що наші політики візьмуть до уваги цей мій “вопіючий голос на пустині”, а наші науковці повинні поцікавитися Поліссям. Мета, що виправдує всі засоби, навіть — утратою Полісся, не може мати місця у нашому думанні.

Типова поліська упряжка.

(Осип Гордіук в дорозі до Берестя. Розстріляний німцями 1942 р. за приналежність до українського визвольного руху.)

Ще до 30-тих років по селах і містах центрального Полісся було багато українських просвіт: Пінськ, Іванів, Дорогичин, Кобринь, Берестейщина, тощо. Потім польська влада все це зліквідувала. Найменший прояв українства був жорстоко нищений поляками. Чому? Бо полішук мав і має українську

душу. Бо все, що українське, лягає полішуків на серце: рідне і власне завжди промовить до свідомості. Тому то поляки боялися українського національного пробудження на Поліссі. Ви могли б перед війною агітувати на Поліссі про Білорусь, могли б вихвалювати білогвардійщину (в цьому поляки навіть змогли б!), але вистарчило б вам тільки сказати щось про Україну, тоді вам, неодмінно, дорога до Картуз-Берези!

Коли я в 1942 р. прибув до Пінська, я більше там українського побачив, як міг навіть перед тим сподіватися. Українська стихія заговорила сама про себе. У Пінську відразу ж, після втечі большевиків у 1941 р., повстала Просвіта, на колишній Київській вулиці, за советів — Совітській, відкрито українську книгарню, 1942 р. появився український часопис “Пінська Газета”. Там же, у Пінську, 9 лютого, 1942 року, покійний митрополит Полікарп у сослуженні з пінським архієпископом Олександром висв'ятили УАПЦ ієрархію. Це все факти, і коли б хтось хотів заперечити їх, то можна було б йому побажати, щоб він заперечив і мандрівку нашої землі довкола сонця, а саме сонце, щоб утотожнив з чорною плямою на небі.

Наші помилки.

Коли б отак проаналізувати “політичну діяльність” наших мешканевих референтів чи навіть і голів таборових управ у Німеччині в 1945-48 рр., то ми дійшли б до висновку, що то якраз їм треба завдячувати, чому більшість полішуків опинилося поза українським суспільством. Мій земляк, ще “царського хову” селянин, обрав собі місце на перебування в білоруському таборі Віндішбергердорф, недалеко міста Кам (Баварія). Коли я його відвідав, він з місця заявив: — Я хотів записатися до табору в Регенсбурзі, та мені в управі сказали, щоб я зголосився до білорусів, бо я білорус. Я й зголосився до білорусів і вони мене не кривдять. Була ще там і інша родина з Пінщини. Молода полішучка винзача-

лася тим, що часто карала своїх дітей за те, що вони, прийшовши зі школи, говорили до неї по-білоруському.

— Навчилися онде “дзекати”, що хоч вуха затикай, — скаржилася вона. — Говорили б по нашому.

Що ж я міг сказати цій молодиці? Карати, здається, треба було б і її, і її чоловіка. Бо діти тут невинні.

Мимо таких сказати б, від’ємних для нас явищ, це ще невелике зло. Українець, хай і несвідомий, ще не буде погано почуватися між білорусами. У білоруському таборі ніхто не зазіхав на його національну душу; ніхто його хитрощами та підступом не перетягав на свій бік. Зате інакше стояла справа в московських та польських таборах. Туди якраз найбільше потратимо поліщуків. Наша незацікавленість ними, іноді негативне ставлення, масово штовхнули їх у обійми “старшого брата”. Там їх прийнято з відкритими раменами; там їм не сказано, що вони білоруси, чи українці. Для них приділено велику увагу, їми навіть російські харитативні установи опікувалися. Чимало поліщуків, за їхніми заходами виїхало навіть до США та Канади. За океаном зайнялися ними російські чорносотенні організації. Вони, поліщуки, фігурують за океаном як “істинно рускіє люди”. Ледве чи ми вже здолаємо притягти їх до матірнього українського пня. Наше вузьке думання і політична охлялість та хронічна в нас байдужість до свого ж рідного, дала можливість скріпити ряди наших противників. Стає просто моторошно, коли й тепер є ще між нами люди, та ще й такі, що зараховують себе до інтелігентів, — які не мають навіть елементарної обізнаності з Поліссям. Вони знають імена всіх англійських королів, вони встигли вже запізнатися з минулим Америки, з усіма її президентами, починаючи від Вашингтона і кінчаючи на Айзенгаверові. А от, Полісся — для них екзотика! Вони тільки дещо чули про Полісся, що там, мовляв, болота, що там ковтуни і в’юни, і люди, що мають ніби бути “білорусами”. А того тільки й треба і для червоних, і для білих росіян. Прилучуючи цен-

тральне Полісся до БССР, большевики ніколи не мали на увазі перетворити полішука на білоруса. По всіх установах, ще в 1940 р., по всіх так званих білоруських школах, так у Пінську, як і в околиці Пінська всевладно панувала російська мова. Большевикам це відносно дається легко, бо для полішука в рівній мірі є чужою мовою і російська і білоруська. Як нема рідної, української мови, хай уже буде та чи та — російська чи білоруська.

На лихо їй горе, доля призначила мою вужчу батьківщину, Полісся, бути забутою і осамітненою. Чи забуде її на майбутнє вільна Україна цей кутик рідної землі? Хочеться вірити, що ні і ще раз ні! А от, наша політична еміграція, як не знала, так сливе їй не хоче знати Полісся. Для неї і залишиться Полісся тільки — екзотичним краєм.

П І С Л Я С Л О В О .

Коли втихають гармати на полі бою, то другою зброєю є книжка, що веде націю до перемоги.

● Мотто.

У зміст боротьби за визволення нашої Батьківщини ми вкладаємо дужання фізичні, живе і друковане слово та щоденну працю, через яку стараємося, як члени української Нації, доказати своєму оточенню, що поневолений нарід наш через своїх синів і доньок у вільному світі говорить вільне слово правди.

З такими думками ми почали нашу працю і, дякуючи щирій співпраці наших Співробітників, ми сьогодні спільними силами видаємо наукові розвідки Інституту Волинознавства, піврічних "Літопис" та врешті оце вже друге число Бібліотеки Літопису Волині — "Наше Полісся".

Радіємо, що син Поліської Землі тією скромною книжечкою заговорив до нас по-українськи, бо всі досьогочасні окремі публікації про Полісся були

писані різними авторами чужою мовою та часто зо шкодою для нас. Поляки навіть створили на Поліссі нову "націю тутейших", інші ж добачували тільки вбогі села з їх "екзотикою" і "примітивністю" — полем для чужої культури. Натомість ця книжечка говорить про цю землю правду — говорить як про одну з волостей соборної України.

Нам не жаль ні труду, ні часу, коли бачимо наслідки нашої праці. Успіх наш у цьому, що всі в однаковій мірі віддають корисну працю: ті що пишуть, ті що поширюють книжечки, ті що присилають передплати і ті, що справу ведуть.

Черговим числом Бібліотеки Літопису Волині будуть документальні спогади п. н. "На два фронти" отамана Т. Бульби-Боровця, що раніше проєктувалися під назвою "Армія без держави".

Просимо усіх допомагати нам у нашій видавничій праці. Будемо вдячні за позички, жертви на видавничий фонд, збірки та за добру волю ширити наші видання.

Пишіть по адресі: V.L.V., P.O. Box 606, Winnipeg, Man., Canada. Редакція.

З М І С Т

	Стор.
1. Кілька слів про книжку. Вступ	3
2. Між Піною а Стиром	5
3. Болота між Піною і Прип'яттю	11
4. Болота знов міняють свою шату	16
5. Дещо з географії Західнього Полісся	20
6. Одинока водна магістраля України з Заходом	22
7. Чи Полісся є українське	24
8. Полішук і його життя	28
9. Школа, ремесло й торгівля	35
10. Під польським пануванням	43
11. Большевицька дійсність	53
12. Полісся — земля моїх предків	59
13. Наші помилки	65
14. Післяслово	67

НАБУВАЙТЕ ВИДАННЯ ВОЛИНОЗНАВСТВА

Передплачуйте і поширюйте серед свого оточення видання Волинознавства — такі назви:

Назва "Волинь" і найстарші часи на Волині, ч. 1, сторін 64	0.50
Нарис історії Волинської землі до 1914 року, ч. 2, стор. 160	1.50
Літопис Волині, ч. 1, 130 стор., ілюстрований	1.00
Літопис Волині, ч. 2, 130 стор., ілюстрований	1.00
Літопис Волині, ч. 3, стор. 130, ілюстрований в друкові	1.00
Від церковного престоло до Берези за дроти, 48 сторін	0.50
Наше Полісся, 68 стор.	0.50

В друкові: Український рік в народніх звичаях,
появиться в чотирьох частинах, кожна по
\$1.00, за всі 4-ри частини, \$3.00 платних при
замовленні.

Історія Волинської землі (від 1914—1945 р.)
(викінчується).

Фізична географія Волині (викінчується).

Економічна географія Волині (складається).

Історія Почаївської Лаври буде видана Ко-
мітетом Фундації Образа Почаївської Бо-
жої Матері (викінчується). — Всі жертво-
давці на цей образ книжку цю одержать.
Образ буде посвячений на початку 1956 р.
в Катедрі Пресв. Тройці у Вінніпегу.

Просимо зголошуватися до співпраці. Подавайте
свої матеріали, світліни та інформації, потрібні для
дослідницької роботи.

В усіх справах звертатися по адресі:

Research Institute of Volyn
P.O. Box 606, Winnipeg, Man., Canada.

Printed by
Trident Press Ltd., Winnipeg, Man., Canada